DHBT · MBSTS · İhtisas

ders notları

Hadis Usûlü

Temel kavramlar · Hadis çeşitleri · Cerh ve ta'dîl · Tahammül ve edâ · Mevzû hadisler

Ders: .....

Dönem: .....

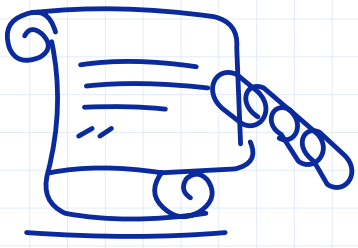

Konu anlatımı, şemalar, tablolar ve sınav notları.

Kırmızı: tarih · Sarı: mutlaka bil · Kutular: dikkat ve hatırlatmalar

Tedris Pro uygulaması Google Play'de · tedrispro.com.tr

İçindekiler

 Temel Kavramlar: Hadis, Sünnet, İsnad, Râvi 3

 Sünnetin Yeri, Hadislerin Yazılması ve Tedvîni 8

 Râvi Sayısına Göre Hadisler: Mütevâtir ve Âhâd 15

 Sıhhat Derecesine Göre Hadisler: Sahih, Hasen, Zayıf 18

 Zayıf Hadis Türleri 23

 Senedin Ulaştığı Kişiye Göre Hadisler ve İsnad Terimleri 30

 Cerh ve Ta'dîl: Râvilerin Güvenilirliği 34

 Tahammül ve Edâ: Hadis Nasıl Alınır, Nasıl Aktarılır? 40

 Mevzû Hadisler ve Hadis Usûlü Literatürü 44

HADİS USÛLÜ

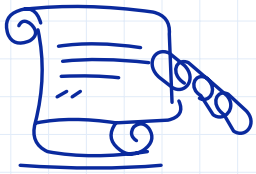

Temel kavramlar · Tedvîn · Râvi sayısı ve sıhhat dereceleri · Zayıf hadis türleri · Cerh ve ta'dîl · Tahammül ve edâ · Mevzû hadisler

Temel Kavramlar: Hadis, Sünnet, İsnad, Râvi

Hadis usûlü, bir sözün Hz. Peygamber'e kadar hangi yoldan ulaştığını ve bu yolun ne kadar güvenilir olduğunu ölçen kurallar bütünüdür. Ölçmeye başlamadan önce ortak bir dile ihtiyaç var: hadis, sünnet, haber, eser; isnad, sened, metin; râvi, muhaddis, hâfız... Bu bölümde sözlüğü kuruyoruz. Sonraki bölümlerin hepsi buradaki terimlerin üzerine bina edilecek; tanım ve eşleştirme sorularının malzemesi de büyük ölçüde burasıdır.

Hadis: söz, fiil, takrir

Hadis kelimesi sözlükte haber demektir; "eski" anlamındaki kadîmin karşıtıdır ve tahdîs masdarından türemiştir. Kur'an bile bazı âyetlerde "hadîs" ve "ahsenü'l-hadîs" diye anılır. İslâmiyet'le birlikte kelime özel bir anlam kazanmış, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarını bildiren haberlere ad olmuştur. Hadisçiler Resûl-i Ekrem'in yaratılışına ilişkin özelliklerini (şemâil) ve ahlâkî vasıflarını da bu kapsama alır. Bazı âlimler kapsamı sahâbe ve tâbiînin şahsî beyan ve fetvalarına kadar genişletmiş; bu yüzden Hz. Peygamber'e ait olana merfû, sahâbeye ait olana mevkuf, tâbiîne ait olana maktû denmiştir (ayrıntısı 6. bölümde).

Hadisin üç türü

Kavlî hadis
Hz. Peygamber'in sözleri (el-ehâdîsü'l-kavliyye)

Fiilî hadis
Yaptıkları, uygulamaları (el-ehâdîsü'l-fi'liyye)

Takrîrî hadis
Huzurunda yapılan veya söylenen bir şeyi onaylaması (el-ehâdîsü't-takrîriyye)

Hadis, sünnet, haber, eser

Terim	Ne anlama gelir?	Neye dikkat?
Hadis	Terim olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri. Hadisçiler şemâil ve ahlâkî vasıfları da ekler.	Bazı âlimler kapsamı sahâbe ve tâbiîn sözlerine kadar genişletir.

Terim	Ne anlama gelir?	Neye dikkat?
Sünnet	Hadisçilerde çoğunlukla hadisle eş anlamlıdır. Fıkıh usulünde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takriri olup Kur'an'dan sonra gelen ikinci şer'î delildir. Kelâmda ise Hz. Peygamber ve ashabının inanç ve amelde izlediği yoldur.	Aynı kelime disipline göre farklı tanımlanır.
Haber	Sonraları merfû, mevkuf ve maktû rivayetlerin hepsini birden anlatan kelime oldu.	Bazı âlimler yalnız merfû, bazıları merfû ile mevkufa "hadis" demeyi uygun bulmuştur.
Eser	Haberle eş anlamlı kullanılır; Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini de sahâbe ve tâbiîn haberlerini de kapsar.	Horasan âlimleri eserle özellikle sahâbe rivayetlerini kastetmiştir; bazı Şâfiîlere göre eser mevkuf, haber merfûdur.

⚠ **Dikkat!** Kitap adı seni yanıltmasın. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin **el-Âsâr**'ı ile Tahâvî'nin **Şerhu meâni'l-âsâr**'ı Hz. Peygamber'e ve sahâbîlere ait rivayetleri bir arada toplar; Taberî'nin **Tehzîbü'l-âsâr**'ı ise adında âsâr geçtiği hâlde yalnız Hz. Peygamber'in hadislerini içerir. Muhaddise "eserî" veya "ehl-i eser" denmesi de eser kelimesine dayanır; İbn Hacer'in usûl kitabı **Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser** adını bundan alır.

İsnad, sened, metin

Her hadis iki parçadan oluşur: önce Hz. Peygamber'e kadar uzanan râvi zinciri, sonra söz. Zincire sened, zinciri sıralama işine isnad, zincirin ardından gelen söze metin denir.

Bir senedin okunuşu

Kitabı yazan → Hocası → Hocasının hocası → Tâbiî → Sahâbî → Hz. Peygamber

Sened kitap sahibinden başlayarak geriye doğru okunur; metin Hz. Peygamber'den sonra gelen sözdür.

Terim	Anlamı
İsnad	Hadis metnini nakleden râvileri rivayet sırasına göre anarak metni ilk söyleyene ulaştırmak.
Sened	Metinden önce gelen râvi zinciri. Bazı âlimler isnadla eş anlamlı kullanır.
Metin	Senedin ardından gelen rivayet, yani hadisin kendi sözü.
Tarik / vech	Aynı hadisin ayrı bir sened yolu. Tarik sened anlamında da kullanılır; vech ise daha çok bir sahâbîye veya tâbiîye ulaşan senedin sonraki tabakalarda ayrıldığı kollardan her biridir.

Terim	Anlamı
Muttasıl / merfû	Senedinde kopukluk olmayan rivayete muttasıl, yalnız Hz. Peygamber'e nispet edilene merfû denir.

İsnad dinin bir parçası oldu

- **Sahâbe döneminde:** sonraki yüzyıllardaki gibi bir isnad uygulaması yoktu; sahâbîler adâlet sahibi kabul edilirdi. Yine de Hz. Ömer'in hadisi kimden duyduğunu sorması, Hz. Ali'nin rivayet edenlere yemin ettirmesi isnad anlayışının çekirdeği sayılır.
- **Fitneden sonra:** sened sorma alışkanlığı fitne çıktıktan sonra yerleşti; İbn Sîrîn'e göre o günden sonra Ehl-i sünnet râvilerin hadisleri alınmış, bid'at ehlinin rivayetleri alınmamıştır.
- **İbn Sîrîn:** isnadı dinin bir parçası sayar; ilmin kimden alındığına bakılmasını ister.
- **Süfyân es-Sevrî:** isnad müminin silâhıdır; silâhı olmayan düşmanla savaşamaz.
- **Abdullah b. Mübârek:** isnad dindir; isnad olmasaydı herkes dilediğini söylerdi.
- **İmam Şâfiî:** isnadsız hadis öğrenmeye kalkışanı geceleyin odun toplayana benzetir; elini odun diye yılana uzatabilir.

⚠ **Dikkat!** "İsnadı ilk araştıran kim?" sorusunda iki cevap dolaşır. Yahyâ b. Saîd el-Kattân isnad hakkında ilk araştırmayı yapanın Şa'bî olduğunu söyler; kaynakların çoğu ise isnad konusunda ilk görüş bildirenin İbn Sîrîn olduğunu kabul eder. İsnadın genel olarak ilk kez ne zaman, nerede ve kim tarafından uygulandığı bilinmemektedir; ancak İbn Ebû Hâtim'in Mâlik'ten nakline göre hadise ilk defa isnad uygulayan kişi İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Soruyu "kim görüş bildirdi", "kim araştırdı" ayrımıyla oku.

Râvi ve tabakalar

Râvi, öğrendiği hadisi usulüne uygun edâ lafızlarıyla başkasına nakleden kişidir. Muhaddisler seneddeki râvileri tek tek incelemenin yanında nesillere, yani **tabakalara** ayırarak da değerlendirmiştir. En hayırlı nesillerin Hz. Peygamber'in çağdaşları ile onları izleyen iki nesil olduğunu bildiren hadis esas alınarak ilk üç tabaka belirlenmiştir: **sahâbe, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn**. Sahâbe nesli rivayet açısından âdil kabul edilir; sonraki nesillerin güvenilirliği araştırmayla belirlenir. Tabaka sayısı müellife göre değişir: İbn Hacer ilk üç asra ait beş râvi tabakasını on iki tabakaya, Zehebî ise sahâbeden kendi dönemine kadar yaşayan 2424 muhaddisi tabakalara ayırmıştır.

Muhaddis, hâfız, hüccet, hâkim

Hadis ilminde unvan basamakları

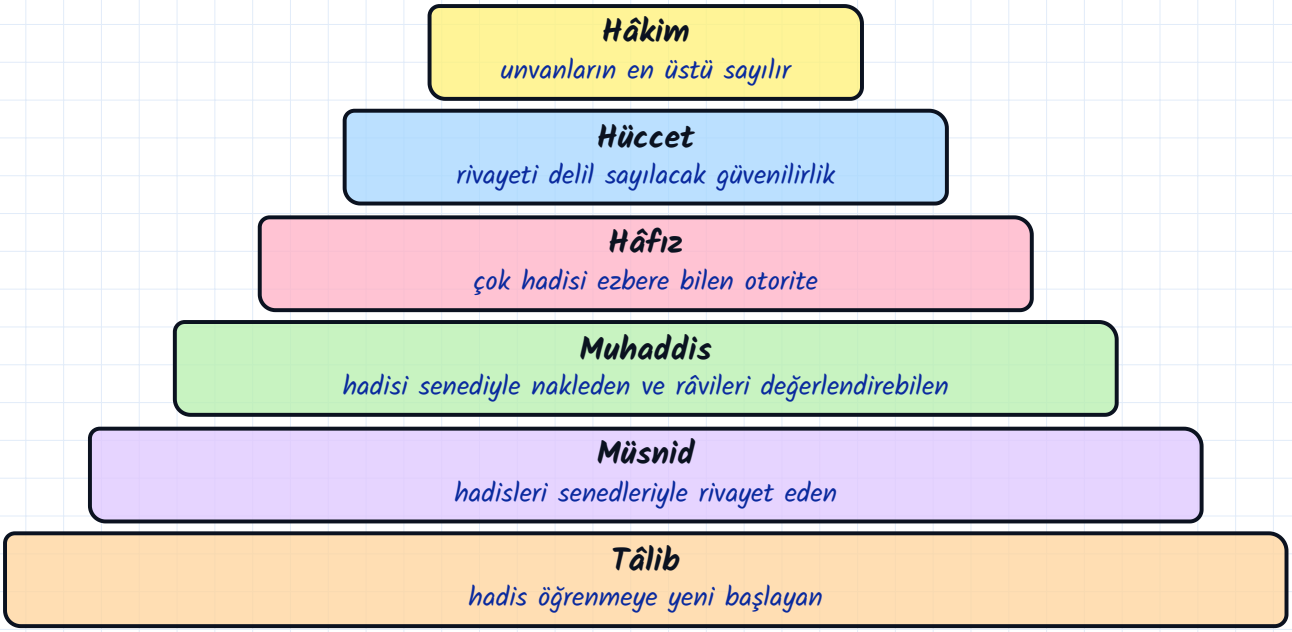

Kaynaklarda sıra "tâlib, müsnid, muhaddis, hâfız, hüccet, hâkim" diye verilir; her müellif sınırları aynı yerden çizmez.

Unvan	Ölçü	Dikkat
Muhaddis	Rivayet ettiği hadisleri senediyle nakleden, metinleri ezbere bilen, seneddeki râvilerin güvenilirliği konusunda görüş sahibi olan kişi.	İlk kaynaklarda daha çok "ehl-i hadîs" ve "sâhib-i hadîs" geçer.
Hâfız	Hâkim en-Nîsâbûrî'ye göre 500.000 hadisi ezbere bilen; Münâvî ve Ali el-Kârî'ye göre senedi ve metniyle 100.000 hadisi bilen.	Bu rakamlar her çağ için ölçü sayılmaz; hâfız, râvileri tabaka tabaka tanıyan ve sağlamı sakatından ayıran kişidir.
Hüccet	Ta'dîl lafızlarından biri; rivayeti delil sayılacak kadar güvenilir demektir. Geç dönem bazı usûl kitapları 300.000 hadis ezberleyene hüccet demiştir.	İlk dönem hadisçilerinde ezber sayısına bağlı böyle bir tanım yoktur.
Hâkim	Hadis ilminde en üst unvan; sened, metin ve râvileri her yönüyle bilmeyi gerektirir.	Mâlik, Ahmed, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, Taberî ve Hâkim en-Nîsâbûrî bu seviyede sayılır.

⚠ **Dikkat!** Hâfız, hâkim, "emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs" gibi unvanlar ta'dîl ifadesi sayılmaz. Zehebî'nin **Tezkiretü'l-huffâz**'ında anılan her hâfız güvenilir değildir; bazıları için zayıf, hatta hadis uyduran hükmü verilmiştir. Ezber rakamları da şaşırtıcıdır: Ahmed b. Hanbel'in mükerrerleriyle 700.000 (veya bir milyon) rivayeti bildiği nakledilir.

Kudsî hadis

Kudsî hadis, anlamı Allah tarafından vahiy, ilham, rüya gibi yollarla Hz. Peygamber'e bildirilen, onun da kendi ifadesiyle Allah'a nispet ederek rivayet ettiği hadistir. "Kudsî" demek mânanın Allah'a ait olduğunu, "hadis" demek de sözün Hz. Peygamber'den çıktığını anlatır. Terim olarak yaygınlaşması VI. (XII.) yüzyıldan itibaren bu konuda yazılan derlemelerden sonra olmuş; tanımını ilk yapan Şerefeddin et-Tîbî ö. 743/1343 olmuştur. Rivayet kalıbı genellikle "Resûlullah, Rabbinden naklen şöyle buyurdu" biçimindedir.

Kur'an ile kudsî hadis

Kur'an

- Lafzı da mânası da Allah'a aittir; i'câz vasfı taşır.
- Kudsî hadisle ortak noktası: mânanın ilâhî kaynaklı olması.

↔

Kudsî hadis

- Mânası Allah'a, ifadesi Hz. Peygamber'e aittir; i'câz vasfı yoktur.
- Kur'an'la ilgisi bulunmaz; nebevî hadislerle ortak noktası bağlayıcılığı ve incelemeye tâbi olmasıdır.

⚠ **Dikkat!** "Kudsî" kelimesi yalnız sözün kaynağını gösterir, sıhhat hakkında hüküm vermez. Kudsî bir hadisin sahih sayılması için nebevî hadislerde aranan şartların hepsi aranır. Kaynaklarda kudsî diye dolaşan rivayetler arasında mevzû olanların sahih olanlardan çok daha fazla olduğu belirtilir.

İki ilim dalı: rivâyet ve dirâyet

Hadis ilminin iki kolu

Rivâyetü'l-hadîs

- Hadislerin nakli ve aktarılması söz konusudur.
- Ağırlık: aktarma, ezberleme, yazma.

↔

Dirâyetü'l-hadîs

- Sened ile metnin (râvi ile mervînin) durumu bütün yönleriyle incelenir.
- Rivayetin sahih, hasen veya zayıf oluşu, tahammül yolu, râvinin güvenilirliği ve sonunda kabul ya da red hükmü belirlenir.
- Ulûmü'l-hadîs, mustalahu'l-hadîs, kavâidü'l-hadîs, usûlü'l-hadîs adlarıyla da anılır.
- "İlmü dirâyeti'l-hadîs" şeklindeki terimi, bilindiği kadarıyla, ilk tarif eden İbnü'l-Ekfânî'dir ö. 749/1348.

Hadis usûlü nelere bakar?

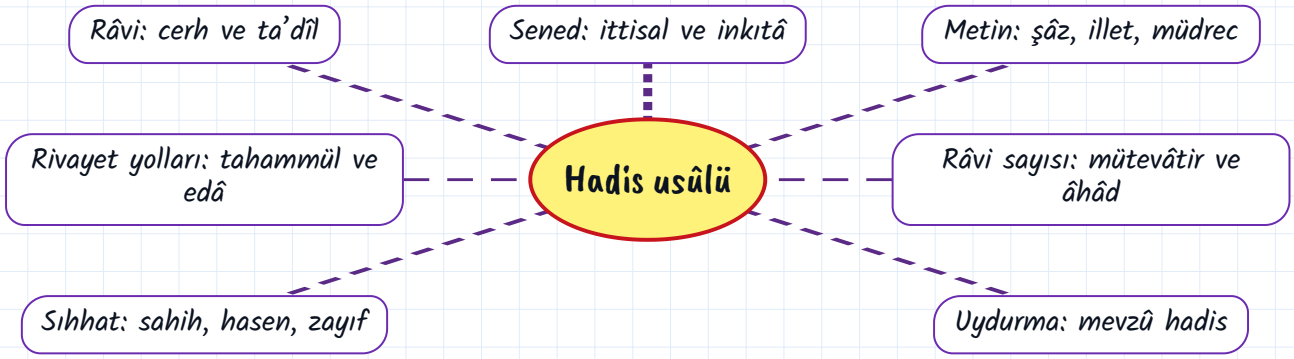

Özet / Kendini Dene

1 Hadis kelimesi sözlükte ne demektir?

cevap Haber. Kökü tahdîs masdarıdır; "eski" anlamındaki kadîmin karşıtıdır.

2 Hadisçilerin ana kapsamı nedir?

cevap Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîri; şemâil ve ahlâkî vasıflar da eklenir.

3 İsnad ile sened arasındaki ilişki nedir?

cevap İsnad, râvileri sırayla zikredip metni ilk söyleyene ulaştırmaktır; sened, bu râvi zinciridir. Bazıları eş anlamlı kullanır.

4 Metin nedir?

cevap Senedin ardından gelen rivayet, yani hadisin sözü.

5 Merfû, mevkuf, maktû kime nispet edilir?

cevap Sırasıyla Hz. Peygamber'e, sahâbeye ve tâbiîne.

6 Hâfız için Hâkim en-Nîsâbûrî'nin aradığı sayı?

cevap 500.000 hadis. Münâvî ve Ali el-Kârî ise 100.000 yeterli sayar.

7 Kudsî hadiste mâna ve ifade kime aittir?

cevap Mâna Allah'a, ifade Hz. Peygamber'e. Kudsî oluşu sıhhat getirmez.

8 Dirâyetü'l-hadîsin diğer adları?

cevap Ulûmü'l-hadîs, mustalahu'l-hadîs, kavâidü'l-hadîs, usûlü'l-hadîs.

9 İlk üç râvi tabakası?

cevap Sahâbe, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn.

Sünnetin Yeri, Hadislerin Yazılması ve Tedvîni

Hadisler önce hâfızalarda yaşadı, sonra sahîfelere, ardından kitaplara geçti. Bu yolculuğun her durağının bir adı ve bir temsilcisi var;

sınavlar da genellikle bu adları ve isimleri sorar. Bölüm, sünnetin dindeki yerinden başlayıp tasnif dönemine kadar gider.

Sünnetin dindeki yeri

Hadis, Kur'an'ın açıklayıcısıdır. Namazların hangi vakitlerde, kaçar rekât ve nasıl kılınacağı, zekâtın hangi mallardan ne kadar verileceği, haccın nasıl yapılacağı Kur'an'da ayrıntısıyla yer almaz; bunlar hadislerle açıklık kazanmıştır. Kur'an Peygamber'e uymayı ve itaati emreder, ona Kur'an'ı açıklama görevini verir. "Kur'an ve Sünnet" ilkesi bütün İslâm mezheplerinin ittifak ettiği bir temel sayılır. Sünnet, lafzıyla değil mânasıyla vahiy (vahy-i gayr-i metlüv) kabul edildiği için Kur'an'la aynı konumda tutulmaz; onu tamamlayan ikinci kaynak olarak görülür. Başlıca âyet dayanakları:

Âyet	Verdiği mesaj
el-Haşr 59/7	"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."
en-Nahl 16/44	Kur'an, insanlara açıklasın diye Hz. Peygamber'e indirilmiştir; açıklama görevi onundur.
en-Nisâ 4/65	Anlaşmazlıkta Peygamber'i hakem kılıp verdiği hükme gönül hoşnutluğuyla boyun eğmedikçe iman etmiş sayılmazlar.
el-Ahzâb 33/21	Resûlullah, Allah'ı çok zikredenler ve âhirete kavuşmayı umanlar için güzel bir örnektir.
el-Ahzâb 33/36	Allah ve Resûlü bir hüküm verdiğinde mü'minlerin buna aykırı davranma seçeneği yoktur.

Sünnet Kur'an'la nasıl bir ilişki kurar?

Durum	Anlamı	Örnek
Teyit	Kur'an'daki hükme tamamen uyar.	"Gönül hoşnutluğu olmaksızın bir müslümanın malı başkasına helâl olmaz" hadisi, karşılıklı rızaya dayalı ticareti emreden en-Nisâ 4/29'u teyit eder.
Beyan	Kur'an'daki mücmeli açıklar, umumu tahsis eder, mutlakı takyit eder.	Namaz vakitleri ve rekâtları "Namazı kılın" (el-Bakara 2/43) âyetini açıklar; kadının halası veya teyzesi üzerine nikâhlanamayacağı hadisi en-Nisâ 4/24'ün umumunu tahsis eder.
Yeni hüküm	Kur'an'da hükmü bulunmayan meselede hüküm getirir.	Ninenin miras hakkı, sadaka-i fıtır, vitir namazı.
Nesih	Kur'an'daki hükmü kaldırır.	"Mirasçıya vasiyet yoktur" hadisinin el-Bakara 2/180'i neshettiği zikredilir. Bu görüş, Kur'an'ın sünnetle neshedilebileceğini kabul eden çoğunluğa aittir.

Yazı yasağı mı, izni mi?

Yön	Rivayet	Not
Yasak	Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiği hadis: "Benden Kur'an'dan başka hiçbir şey yazmayınız. Kur'an'dan başka bir şey yazan varsa onu imha etsin."	Müslim, Zühd 72; sahih kabul edilir.
İzin	Abdullah b. Amr b. Âs duyduklarını yazmak için izin almıştır.	Müsned, II, 403.
İzin	Yemenli Ebû Şah, fetih hutbesinin kendisi için yazılmasını istemiş, Hz. Peygamber de yazılmasını emretmiştir.	Buhârî, İlim 39.
İzin	Hâfızasının zayıflığından şikâyet edenlere yazma izni verilmiştir.	Tirmizî, İlim 12.

Çelişki nasıl giderildi?

Nesih görüşü

- Önce yasak geldi, sonra izin yasağı kaldırdı.
- Yasak, bazı yetersizlikler yüzünden geçici bir tedbirdi.
- Savunanlar: İbn Kuteybe, Râmhürmüzî, Hattâbî, Begavî, Sem'ânî, İbn Kayyim, İbn Hacer.

↔

Karışma endişesi görüşü

- Yasak, Kur'an'la hadisin karışmasını önlemek içindi; özellikle aynı sayfaya yazılmasına yönelikti.
- Karışma endişesi kalmayınca izin verildi.
- Hz. Peygamber'in bazı hadisleri bizzat yazdırması bu görüşü güçlendirir.

⚠ **Dikkat!** Bütün görüşlerin ortak noktası: Hz. Peygamber hadis yazmayı hep ve kesin olarak yasaklamadı. Yasağı belirli sebeplere bağladı, o sebepler bulunmayınca izin verdi. "Yazı yasağı vardı, öyleyse hadisler geç döneme kadar yazılmadı" sonucu bu rivayetlerden çıkmaz. Kitâbet döneminde hadisler çoğu zaman kalıcı metin bırakmak için değil, ezberlemeyi kolaylaştırmak için yazılırdı.

Sahîfeler: ilk yazılı belgeler

Hz. Peygamber'den yazma izni alan sahâbîler duyduklarını hem ezberlediler hem de yazdılar. "Sahîfe" denen bu yazılı belgeler hadis tarihinin ilk kayıtlarıdır. M. Mustafa el-A'zamî'nin tespitine göre elli iki sahâbî ile elli üç büyük tâbiî hadis yazmış veya yazdırmıştır; bir başka tespite göre I. (VII.) yüzyılın ikinci yarısından II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısına uzanan dönemde yaklaşık 400 muhaddisin hadis yazdığı belgelerle bilinmektedir.

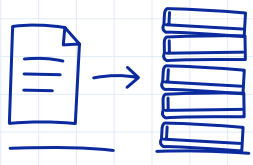

Tek bir sahîfeden kitap raflarına

52	53	≈1000	138
hadis yazan veya yazdıran sahâbî (A'zamî)	büyük tâbiî	es-Sahîfetü's-sâdıka'daki hadis	Hemmâm sahîfesindeki hadis

Sahîfe	Sahibi	Bilinmesi gereken
es-Sahîfetü's-sâdıka	Abdullah b. Amr b. Âs ö. 65/684-85	1000 civarında hadis içerir; sahâbe sahîfeleri arasında en çok hadis ihtiva ettiği anlaşılan sahîfedir.
es-Sahîfetü's-sahîha	Ebû Hüreyre'den yazan öğrencisi Hemmâm b. Münebbih ö. 132/750	138 hadis içerir; günümüze ulaşmıştır. İlk olarak Muhammed Hamîdullah yayımlamıştır.
Diğer sahâbe sahîfeleri	Sa'd b. Ubâde, Muâz b. Cebel, Ali b. Ebû Tâlib, Amr b. Hazm el-Ensârî, Semüre b. Cündeb, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ebû Evfâ, Enes b. Mâlik	Kaynaklarda sahîfe sahibi olarak anılan sahâbîlerdir.

⚠ **Dikkat!** Hemmâm b. Münebbih sahâbî değil tâbiîdir; sahîfesi Ebû Hüreyre'den dinlediklerini yazdığı derlemedir. "Sahîfe sahibi sahâbîlerden hangisi değildir?" biçiminde sorulduğunda cevap Hemmâm olur (İhtisas 2025). İki adı karıştırma: es-Sahîfetü's-sâdıka Abdullah b. Amr'ın, es-Sahîfetü's-sahîha ise Ebû Hüreyre'nin (Hemmâm'ın yazdığı) sahîfesinin adıdır.

Hıfz ve kitâbetten tedvîne

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an'ın toplanması hadisler için de bir uyarı oldu. Rivayete göre Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'tan duyanlardan derlediği 500 kadar hadislik bir sahîfeyi, hadislerin Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi nakledilip edilmediğinden emin olamadığı için yakmıştır. Hz. Ömer'in tedvîni düşündüğü, ashapla istişare ettiği, ancak insanların hadisle uğraşıp Kur'an'ı ihmal edeceği endişesiyle vazgeçtiği de rivayet edilir; Kitâbet maddesi bu son rivayetin isnadında kopukluk bulunduğu için zayıf sayıldığını belirtir. İlk halifelerin az hadis rivayet etmeye gayret etmesi hadislere güvenmedikleri anlamına gelmez: birçok meselede çözümü hadiste aramışlar, hadis bulunup bulunmadığını sahâbîlere sormuşlardır.

Tedvîn: Ömer b. Abdülazîz ve Zührî

Tedvîn, hâfızalarda ve çeşitli yazı malzemeleri üzerinde duran hadis metinlerini belli bir tasnife sokmadan yazıya geçirip bir araya getirmektir. Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân, sahâbîlerden duyduklarını yazıp kendisine göndermesi için muhaddis Kesîr b. Mürre'ye mektup

yazmış, ancak bu girişimin sonucu bilinmemektedir. Fikri oğlu Halife Ömer b. Abdülazîz gerçekleştirdi: hadis uyduranların çoğaldığını görünce ve âlimlerin ölmesiyle hadislerin kaybolmasından endişe edince tedvîni resmen başlattı.

Tedvîni gerekli kılan sebepler

Hadis uydurma
Siyasî fırkalar, itikadî mezhepler, menfaatçiler ve taassup sahipleri hadis uydurmaya yöneldi.

Âlimlerin ölümü
Hadisleri bilen sahâbîler ve büyük âlimler vefat ediyor, bilgi kaybolma tehlikesi taşıyordu.

Sahâbenin dağılması
Fetihlerle birçok sahâbî Medine'den ayrıldı; hadisler farklı şehirlere dağıldı.

Tedvîne giden yol

- **684-705** — **Abdülazîz b. Mervân Mısır valisi**
  Kesîr b. Mürre'ye hadis yazma mektubu; sonucu bilinmiyor
- **717-720** — **Halife Ömer b. Abdülazîz**
  tedvîni resmen başlatır; Ebû Bekir b. Hazm ve Zührî'den yararlanır
- **ö. 101/720** — **Ömer b. Abdülazîz vefat eder**
- **ö. 124/742** — **İbn Şihâb ez-Zührî vefat eder**
  hadis tedvin eden ilk kişi olarak tanınır

Zührî, halifenin emrini ilk uygulayan muhaddistir: ulaşabildiği hadisleri derleyip halifeye göndermiştir. Yazdığı hadisleri defterler hâlinde halifeye sunmuş, halife de bunları ülkenin farklı merkezlerine göndermiştir. Zührî yalnız Hz. Peygamber'in sözlü hadislerini değil, fiilî sünnetleri ve sahâbe sözlerini de kaydederek sonraki tasnif eserlerine yön veren bir çığır açmıştır.

⚠ **Dikkat!** Karıştırılan iki isim: Abdülazîz b. Mervân (Mısır valisi, babası; teşebbüsü sonuçsuz) ve Ömer b. Abdülazîz (oğlu, halife; tedvîni resmen başlatan). "Hadisleri ilk defa tedvin eden tâbiî" sorusu İhtisas 2009'da sorulmuştur; DİA'ya göre karşılığı İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Tedvîni gerektiren sebepler sorulduğunda "sahâbenin dinî konularda ihtilafı" seçeneği sebep değildir (İhtisas 2025).

Tasnif dönemi

Hadis edebiyatının safhaları (miladî asırlar)

İpucu Sıralama sorusunun doğru kalıbı: Hıfz → Kitâbet → Tedvîn → Tasnîf (İhtisas 2026 Soru 60, cevap C). Hıfz ve kitâbet ikilisine birlikte "tesbit dönemi" denir; tesbit ayrı bir basamak değildir. IV. (X.) yüzyılın başı ise mütekaddimîn döneminin sonu, müteahhirîn döneminin başlangıcı sayılır.

Tasnifte hadisler belli bir düzene göre sıralanmaya başladı. İki ana düzen vardır: konulara göre (ebvâb) sıralayan **musannef** türü ve hadisleri ilk râvileri olan sahâbîlerin adlarına göre sıralayan **müsned** türü. Hadisleri bablara göre ilk kimin sıraladığı kesin bilinmez; Râmhürmüzî'nin verdiği bilgiye göre şehir şehir ilk çalışmaları yapanlar şunlardır:

Şehir	İlk tasnif çalışmasını yapan muhaddis
Mekke	**İbn Cüreyc** ö. 150/767
Yemen	**Ma'mer b. Râşid** ö. 153/770, **el-Câmi'**
Basra	**İbn Ebû Arûbe ve Rebî' b. Sabîh**
Kûfe	**Süfyân es-Sevrî**
Medine	**Mâlik b. Enes** ö. 179/795, **el-Muvatta'**
Horasan	**Abdullah b. Mübârek**
Rey	**Cerîr b. Abdülhamîd**
Şam	**Velîd b. Müslim**

Tür	Düzen	Örnekler
Musannef / câmi' / sünen	Konulara (ebvâb) göre. İlk örnekleri Ma'mer'in **el-Câmi'**'i ile Mâlik'in **el-Muvatta'**'dır.	III. yy.: Abdürrezzâk es-San'ânî ö. 211/826-27 ve İbn Ebû Şeybe ö. 235/849, **el-Musannef**
Müsned	Her sahâbînin bütün rivayetleri bir arada; sağlamlık derecesine bakılmaksızın	Esed b. Mûsâ ö. 212/827, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ö. 204/819, Humeydî ö. 219/834, Ahmed b. Hanbel ö. 241/855
Mu'cem	Sahâbe adına, hocaların adına veya râvilerin yaşadığı şehirlere göre	Taberânî'nin üç mu'cemi

Müksirûn: en çok hadis rivayet eden sahâbîler

Müksirûn, çok hadis rivayet eden sahâbîlere verilen addır. Süyûtî'nin tarifi sonradan benimsenmiştir: bin veya daha çok hadis nakleden yedi sahâbî; bunlar Ahmed b. Hanbel'in saydığı altı isim ile Ebû Saîd el-Hudrî'dir. İbn Kesîr'in listeye eklediği Abdullah b. Mes'ûd (848) ve Abdullah b. Amr b. Âs (700) bu yedili tanıma girmez. Az hadis rivayet edenlere **mukıllûn** denir. Aşağıdaki sayılar Bakî b. Mahled'in **el-Müsned**'ine göredir ö. 276/889.

Müksirûn ve rivayet sayıları

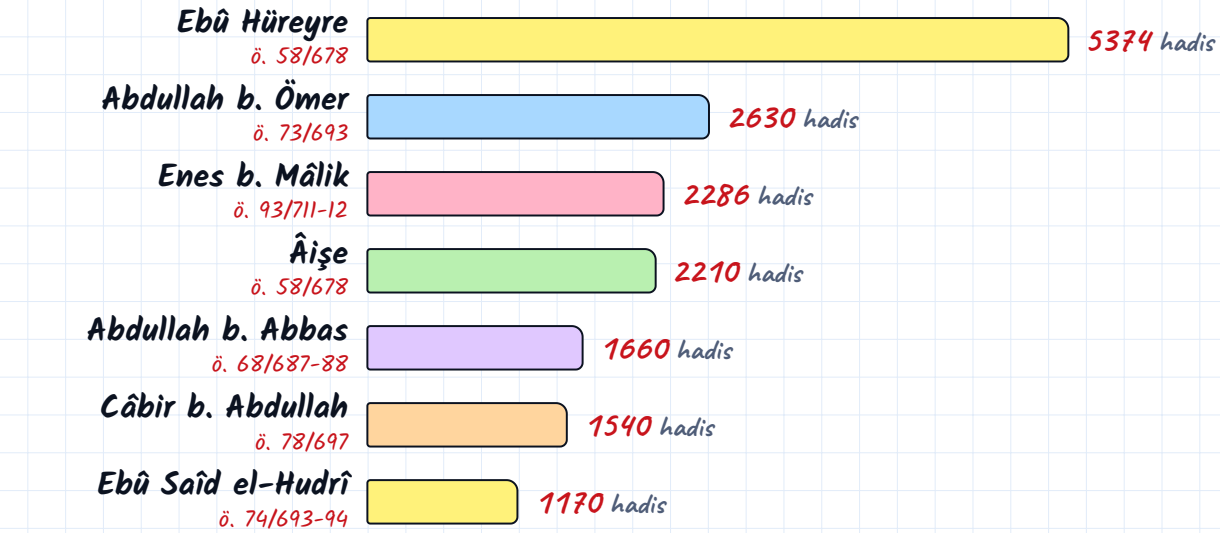

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde sayılar farklıdır; orada Âişe'nin rivayeti 2403'tür.

Özet / Kendini Dene

1 Hadis edebiyatının oluşum safhalarını sırala.

cevap Hıfz, kitâbet, tedvîn, tasnîf. İlk ikisine tesbit dönemi denir.

2 Yazı yasağını bildiren sahih hadisin râvisi kimdir?

cevap Ebû Saîd el-Hudrî (Müslim, Zühd 72).

3 Hadis yazma izni alan iki isim?

cevap Abdullah b. Amr b. Âs ve Yemenli Ebû Şah.

4 Yasağın en güçlü açıklaması nedir?

cevap Kur'an'la hadisin, özellikle aynı sayfada karışmasını önlemek; sebep kalkınca izin geldi.

5 Es-Sahîfetü's-sâdıka kimindir, kaç hadis içerir?

cevap Abdullah b. Amr b. Âs'ın; yaklaşık 1000 hadis.

6 Es-Sahîfetü's-sahîha'nın sahibi sahâbî midir?

cevap Hayır; Ebû Hüreyre'nin öğrencisi tâbiî Hemmâm b. Münebbih'tir. Sahîfede 138 hadis vardır.

7 Tedvîni resmen başlatan halife ve hadisleri ilk tedvin eden tâbiî?

cevap Halife Ömer b. Abdülazîz; muhaddis İbn Şihâb ez-Zührî.

8 Musannef türünün ilk örnekleri?

cevap Ma'mer b. Râşid'in el-Câmi'i ile Mâlik b. Enes'in el-Muvatta'ı.

9 En çok hadis rivayet eden sahâbî ve sayısı?

cevap Ebû Hüreyre; Bakî b. Mahled'in Müsned'ine göre 5374.

Râvi Sayısına Göre Hadisler: Mütevâtir ve Âhâd

Bir hadisi kaç kişinin naklettiği, onun ne kadar kesin bilgi verdiğini belirleyen ilk ölçüdür. Bu ölçüye göre haberler iki ana gruba ayrılır: tevâtür derecesine ulaşan mütevâtir haberler ve ulaşmayan âhâd haberler. Âhâd, kendi içinde meşhur, azîz ve garîb diye üçe bölünür. Bu bölümde ayrımı sayılarıyla, örnekleriyle ve sınavda sık karıştırılan noktalarıyla öğreniyoruz. Sıhhat derecesi (sahih, hasen, zayıf) ayrı bir ölçüdür; onu sonraki bölümde göreceğiz.

Râvi sayısına göre haberin kısımları

- **Haber** — râvi sayısı bakımından
  - **Mütevâtir** — yalan üzerinde birleşmeleri imkânsız kalabalık; kesin bilgi
  - **Âhâd** — mütevâtire ulaşmayan haber
    - **Meşhur** — ilk üç tabakada ikiden fazla râvi
    - **Azîz** — her tabakada en az iki râvi
    - **Garîb** — bir yerde râvi sayısı bire düşer

Mütevâtir hadis

Mütevâtir, yalan üzerinde anlaşmaları aklen imkânsız görülen bir topluluğun, olayı gözleriyle görüp kulaklarıyla işiterek, her devirde kesintisiz biçimde naklettiği haberdir. Doğruluğu bilgisini bizzat kendisi verir; bu yüzden başka bir delile ihtiyaç duyulmaz. Nakledenlerin müslüman veya âdil olması şart değildir, çünkü burada ölçü yalan söylemek üzere anlaşmalarının imkânsızlığıdır.

- Haber, yalan üzerinde anlaşmaları imkânsız görülen ve farklı zümrelerden oluşan kalabalıklarca her devirde kesintisiz nakledilmelidir.
- Haberi ilk nakleden topluluk olayı duyularıyla idrak etmeli ve her türlü şüpheden kurtulmuş olmalıdır.
- Topluluğun yalan söylemesini gerektirecek bir sebep bulunmamalıdır.
- Haber, aklın imkânsız gördüğü bir bilgiyi içermemelidir.

Dikkat! Mütevâtir için belli bir sayı yoktur. Kimi âlimler dörtten 300'e kadar farklı rakamlar söylemiştir, ama çoğunluk sayı belirlemenin bir esasa dayanmadığını kabul eder. Gazzâlî nakledenlerin sayısını eksik, yeter ve fazla diye üçe ayırır: eksik sayı ilim ifade etmez, yeter sayı eder, fazlalık fazlalık olarak kalır. Tevâtür, nassın sübûtunun kesinliğine ilişkindir; anlamının kesinliği ayrı bir konudur.

Mütevâtirin iki kısmı

Lafzî mütevâtir

- Haber aynı lafızlarla nakledilir.
- Kur'an'ın nakli klasik örnektir.
- Hz. Peygamber'in sözleri arasında bulunup bulunmadığı tartışılır.

↔

Mânevî mütevâtir

- Aynı anlam farklı lafızlarla nakledilir.
- Hz. Peygamber'in sözleri arasında anlamca mütevâtir olan birçok haber vardır.
- Mûcizelerin büyük çoğunluğu bu yolla nakledilmiştir.

İpucu Klasik kaynaklar mütevâtir haber örneği olarak Kur'an'ın nakli, beş vakit namaz, rek'at sayıları ve zekât miktarlarını gösterir. Hadisler arasında "Kim benim ağzımdan bilerek hadis uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın" anlamındaki hadis, en titiz muhaddislerin bile mütevâtir kabul ettiği hadisin yegâne örneği olarak anılır. Haberin dayanağı duyudur; "görme veya işitme" şartı İhtisas 2013'te bir seçenek olarak geçmiştir.

Âhâd hadis

Âhâd, mütevâtir derecesine ulaşmayan haberdir. Hadisçiler, usulcüler ve fakihler tevâtüre varmayan her haberi âhâd sayar; bu yüzden râvinin bir, iki, üç ya da daha fazla olması âhâd olmasını değiştirmez. Hanefîler ise âhâdı ikiye ayırır: tevâtür derecesine ulaşmayan haberler meşhur ve âhâd olur; meşhur, mütevâtir ile âhâd arasında üçüncü bir mertebedir.

Tür	Râvi sayısı	Bilinmesi gerekenler
Meşhur	Hadisçilere göre ilk üç tabakada ikiden fazla; ama tevâtür derecesine ulaşmaz.	Hanefî terminolojisinde bir veya tevâtür sayısının altındaki birkaç sahâbîden gelip tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn döneminde yaygın kabul gören haberdir. Şâfiî usulcülerinde buna yakın terim müstefîzdir.
Azîz	Her tabakada en az iki râvi. Başka bir tarife göre bir hocadan iki-üç kişinin rivayet ettiği hadis.	Adı ya nadir oluşundan ya da bir senedin diğeriyle kuvvet kazanmasından gelir. Hadisin sahih olması için azîz olması şart değildir.
Garîb	Senedin herhangi bir yerinde râvi sayısı bire düşer.	Sened veya metin yönünden tek kalmış hadistir. Sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Dikkat! Cumhura göre mütevâtirle âhâd arasında ara kademe yoktur; meşhur âhâdın içindedir ve bir habere rivayet yolları çoğaldığı için meşhur denmesi onu âhâd olmaktan çıkarmaz. Ara mertebe sayma Hanefî terminolojisine aittir. Hanefîlerde meşhur haberi inkâr edenin tekfir edilmeyeceği, genel kabule göre dalâlete düşeceği görüşü yaygındır.

Garîb hadis

Garâbetin yeri

Mutlak garîb (ferd-i mutlak)

- Garâbet senedin aslında, yani sahâbî râvide meydana gelir.
- Hadisi sahâbîden yalnız tek kişi nakleder.

↔

Nisbî garîb (ferd-i nisbî)

- Garâbet senedin devamında, aslından sonra meydana gelir.
- Teferrüd belirli bir şahsa nispetle görülür: yalnız bir sikanın rivayeti, belli râvinin belli râviden tek kalması, bir şehir halkının belli râviden tek kalması gibi.

Dikkat! Garîb zayıf demek değildir; sıhhat, râvinin adâlet ve zabt derecesine bağlıdır. Yine de tek kalan râvi hata ihtimalini artırdığı için garîb hadisler genellikle sahih olmaz. Selef garîb hadisten hoşlanmazdı: Ahmed b. Hanbel "Garîb hadisleri yazmayın; çünkü bunlar münker rivayetlerdir ve çoğu zayıf râvilerden gelmektedir" demiştir. Ebû Dâvûd'un **et-Teferrüd fi's-sünen**'i garîb hadislere ayrılmış eserlerdendir.

Âhâd haber delil midir?

Asr-ı saâdette tek kişinin getirdiği haberle amel edilmiştir: Ramazan hilâlini gördüğünü söyleyen sahâbînin haberi üzerine Bilâl'e oruç ilânı yaptırılması ve Kubâ'da namaz kılanların kıblenin değiştiğini bildiren kişiye güvenerek Kâbe'ye dönmesi örneklerdir. Hz. Peygamber elçilerini, valilerini ve zekât memurlarını da teker teker göndermiştir. Usulcülerin çoğunluğuna göre haber-i vâhid bilgi değil galip zan ifade eder; buna rağmen amelî konularda delildir. İtikadî konularda tek başına kesin delil sayılıp sayılmayacağı ise ekoller arasında tartışılmıştır.

Özet / Kendini Dene

1 Mütevâtir haber nedir?

cevap Yalan üzerinde anlaşmaları imkânsız kalabalığın, her devirde kesintisiz naklettiği ve doğruluğu bilgisini bizzat veren haber.

2 Mütevâtir için kesin sayı var mıdır?

cevap Hayır; rakamlar dörtten 300'e kadar söylenmiş, çoğunluk sayı belirlemeyi isabetsiz bulmuştur.

3 Lafzî ve mânevî mütevâtir farkı?

cevap Lafzî: aynı lafızlarla; mânevî: aynı anlam farklı lafızlarla nakledilir.

4 Âhâdın üç türü?

cevap Meşhur, azîz ve garîb.

5 Azîz hadis hangi koşulda azîzdir?

cevap Her tabakada en az iki râvi olduğunda.

6 Garîb hadis nedir, mutlak ve nisbî garîb farkı?

cevap Senedin bir yerinde râvi sayısı bire düşen hadis. Mutlak: sahâbî tabakasında; nisbî: senedin devamında.

7 Garîb hadis zayıf mıdır?

cevap Hayır; râvisinin adâlet ve zabtına göre sahih, hasen veya zayıf olabilir.

8 Hanefîlerde meşhur haberin yeri?

cevap Mütevâtir ile âhâd arasında üçüncü mertebe.

Sıhhat Derecesine Göre Hadisler: Sahih, Hasen, Zayıf

Râvi sayısı hadisin kaç yoldan geldiğini söyler; sıhhat ise o yolun ne kadar sağlam olduğunu. Hadis usûlünün asıl kararı burada verilir: hadis delil olarak kullanılabilir mi, ihtiyatla mı karşılanmalı, yoksa reddedilmeli mi? Bu bölümde üç temel dereceyi, aralarındaki ince farkları ve sınavda sık karıştırılan ifade kalıplarını öğreneceğiz.

Sıhhat basamakları (aşağıdan yukarıya)

1 Zayıf
sahih veya hasen şartlarından en az birini taşımaz

2 Hasen
sahih şartlarını taşır, râvinin zabtı biraz eksiktir

3 Sahih
adâlet ve tam zabt; muttasıl; şâz ve muallel değil

4 Müttefekun aleyh
Buhârî ve Müslim'in ortak rivayeti

Sahih hadis

Sahih, adâlet ve zabt sahibi râvilerin, kendileri gibi râvilerden, **muttasıl** bir senedle rivayet ettikleri, **şâz ve muallel olmayan** hadistir. Sahih hadiste şu beş şart birlikte aranır:

1. **Adâlet:** râviler müslüman, akıl-bâliğ, takvâ ve mürüvvet sahibi olmalıdır. Hâli bilinmeyen kişilerin rivayeti bu şarta takılır.
2. **Zabt:** râvi dalgın olmamalı; ezberden rivayet ediyorsa kusursuz ezberlemeli, kitaptan rivayet ediyorsa kitabını dikkatle korumalıdır.
3. **Senedin muttasıl olması:** senedin hiçbir yerinde kopukluk bulunmamalı, her râvi öncekiyle görüşüp hadisi ondan almış olmalıdır.
4. **Şâz olmaması:** güvenilir râvi, kendisinden daha güvenilir râviye muhalif rivayet etmemiş olmalıdır.
5. **Muallel olmaması:** ilk bakışta sağlam görünen hadiste uzmanların fark ettiği gizli bir kusur bulunmamalıdır.

> ⚠ **Dikkat!** Muttasıllık şartı yüzünden muallak, munkatı', mu'dal ve müdelles hadisler sahih sayılmaz. Görüşme ölçüsü ise ekollere göre değişir: **Buhârî** râvilerin mutlaka görüşmüş olmasını şart koşar, **Müslim** aynı dönemde yaşamalarını yeterli bulur. Sahih hadisin şartlarından ilk söz eden de **İmam Şâfiî**'dir (**er-Risâle**).

Sahih hadislerin yedi derecesi

Sahih hadislerde sıralama

Müttefekun aleyh
Buhârî ve Müslim'in ortak rivayeti

Yalnız Buhârî
Buhârî'nin tek başına rivayeti

Yalnız Müslim
Müslim'in tek başına rivayeti

İki şartına uygun
kitaplarına almadıkları, ikisinin şartını taşıyanlar

Buhârî'nin şartı
yalnız Buhârî'nin şartına uyanlar

Müslim'in şartı
yalnız Müslim'in şartına uyanlar

Diğer imamlar
başka uzmanların sahih saydıkları

En üstte en güvenilir, aşağı indikçe derece düşer.

Sahih hadisin iki kısmı

Sahîh li-zâtihî

- Sıhhat için gerekli bütün şartlar hadisin kendisinde toplanmıştır.

↔

Sahîh li-gayrihî

- Râvisi âdil ama zabtı eksik olduğu için aslında hasen olan hadis, zabtı tam râvilerin başka bir senedi ile desteklenip sahih derecesine yükselir.
- Örnek: "Ümmetime zorluk verecek olmasaydım her namazla birlikte diş fırçalamayı emrederdim" hadisi, Tirmizî'de Muhammed b. Amr yoluyla hasendir; Buhârî ve Müslim aynı hadisi başka senedlerle rivayet edince sahîh li-gayrihî olmuştur.

Kim?	En sahih sened (esahhu'l-esânîd)
Buhârî	Mâlik b. Enes – Nâfi' – Abdullah b. Ömer – Hz. Peygamber
Ahmed b. Hanbel	Zührî – Sâlim b. Abdullah – Abdullah b. Ömer – Ömer b. Hattâb – Hz. Peygamber
Yahyâ b. Maîn	A'meş – Nehaî – Alkame – Abdullah b. Mes'ûd – Hz. Peygamber

⚠ **Dikkat!** İfadelere dikkat: "sahîhu'l-isnâd" yalnız senedin sağlam olduğunu, "hâzâ hadîsün sahîh" hem senedin hem metnin sağlam olduğunu anlatır. Muhaddisin "esahhu şey'in fi'l-bâb" (bu konudaki en sahih hadis bu) demesi, hadisin sahih olduğu anlamına gelmez; yalnızca konudaki en makbul rivayet olduğunu belirtir.

Hasen hadis

Hasen, sahih ile zayıf arasında, ama sahihe daha yakın duran hadistir. Terim olarak yerleşmesi III. (IX.) yüzyılda Tirmizî ile olmuş; hasenin tarifini ilk yapan da odur. Râmhürmüzî, Hâkim ve Hatîb gibi eski usul müellifleri hasene eserlerinde yer vermemiştir; terim İbnü's-Salâh'tan sonra yaygınlaşmıştır.

Âlim	Hasen tanımı	Not
Tirmizî	İsnadında yalanla itham edilmiş râvi bulunmayan, şâz olmayan ve benzeri başka tariklerden de rivayet edilen hadis.	Sahihten belirgin biçimde ayırmadığı için eleştirilmiştir.
Hattâbî	Senedi muttasıl, çıktığı belde bilinen, râvileri meşhur, âlimlerin çoğunca kabul edilen ve fakihlerin kullandığı hadis.	Mürsel, munkatı', müdelles hasen olamaz.

Âlim	Hasen tanımı	Not
İbn Hacer	Sahihin şartlarını taşıyan, ancak râvisinin zabtı sahih râvisi kadar kuvvetli olmayan hadis.	En çok kabul gören tanım budur.

Hasenin iki kısmı (İbnü's-Salâh)

Hasen li-gayrihî

- Senedinde mestûr (ehliyeti tam bilinmeyen) bir râvi vardır; ama kusurla suçlanmaz.
- Metni başka tariklerle de rivayet edilir; başka tariklerden gelmesi zayıflığı giderir.

↔

Hasen li-zâtihî

- Râvileri adâletle meşhurdur; hâfıza ve titizlikte sahih râvilerin seviyesine ulaşmamıştır.
- Şâz, münker ve muallel değildir; başka tarike ihtiyaç duymaz.

İpucu Tirmizî'nin ifadeleri sık sorulur. Hasen-sahih: daha isabetli yoruma göre hadis iki tarikten gelmiştir, birine göre sahih, diğerine göre hasendir. Hasen-garîb: tek isnadla gelen, hasen seviyesine ulaşmış hadistir. Âlimlerin çoğu hasenin dinî konularda delil olduğu görüşündedir (İhtisas 2009'da "sahih hadisin tüm niteliklerini taşıyan, ama râvinin zabt sıfatı tam olmayan hadis çeşidi" sorulmuştur; DİA tanımına göre karşılığı hasendir).

Zayıf hadis

Zayıf, sahih veya hasen için gereken özelliklerden en az birini taşımayan rivayettir. Râvi için kullanıldığında ise cerh ifade eden bir sıfattır. Hattâbî zayıfları en zayıftan başlayarak mevzû, maklûb ve meçhul diye sıralamıştır; İbnü's-Salâh ise mevzû, maklûb, şâz, muallel, muztarib, mürsel, münkatı' ve mu'dal gibi kısımlara ayırır. Zayıflığın en önemli sebeplerinden biri isnaddaki inkıtâdır; ayrıntılar bir sonraki bölümde.

Derece	Râvi şartı	Sened ve metin	Delil değeri
Sahih	Adâlet ve tam zabt	Muttasıl; şâz ve muallel değil	Delildir; onunla amel vâciptir
Hasen	Adâlet var, zabt biraz eksik	Sahihle aynı	Âlimlerin çoğuna göre delildir
Zayıf	Şartlardan biri eksik	İnkıtâ veya râvi kusuru	Akaid ve ahkâmda tek başına delil değil; fezâilde şartlı

Zayıf hadisle amel

Sünnî hadis usulünde asıl tartışma zayıf hadisin tanımı değil, onunla amel edilip edilemeyeceğidir. Muhaddisler akaid ve ahkâm dışında, yani mevâiz, kıssalar, amellerin faziletleri, tefsir ve megâzî gibi alanlarda daha hoşgörülü davranmıştır. Bir hadise zayıf hükmü

verilmesi, onun hiçbir şekilde Hz. Peygamber'e ait olmadığı anlamına gelmez; bu yüzden ihtiyaten amel tercih edilmiştir. İbn Hacer'e nispet edilen görüşe göre amel için üç şart aranır:

1. Hadis aşırı zayıf olmamalıdır; yalancıların, yalancılıkla itham edilenlerin ve çok hata yapanların tek başına rivayetleri bu türdendir.
2. Hadis İslâm'da kabul görmüş genel bir prensibe aykırı olmamalıdır.
3. Amel sırasında Resûlullah'ın söylemediği bir şey ona nispet edilmiş olmasın diye hadis ihtiyatla karşılanmalıdır.

⚠ **Dikkat!** "Zayıf" ile "mevzû (uydurma)" aynı şey değildir. Zayıf, sahih/hasen şartlarından birinin eksikliği demektir; mevzû ise Hz. Peygamber'e uydurularak nispet edilen sözdür. İhtisas 2020'de doğru ifade "zayıf hadisle bazı konularda ihtiyaten amel edilebilir"di; "zayıflığın derecesi önemli değildir" ve "zorunlu hallerde itikadî konularda delil alınabilir" seçenekleri yanlıştı.

İ'tibar, mütâbi' ve şâhid

Garîb görünen hadis nasıl desteklenir?

Tek isnadlı hadis → **İ'tibar (araştırma)** → **Başka isnad bulunur** → **Mütâbi' veya şâhid**

İ'tibar, ferd veya garîb görünen hadisin başka yollarla da gelip gelmediğini araştırmaktır.

Terim	Anlamı
İ'tibar	Ferd veya garîb olduğu sanılan hadisin başka isnadlarla rivayet edilip edilmediğinin araştırılması.
Mütâbaat	Teferrüd eden râviye başka bir râvinin uyması; hadisin aynı şeyhten ya da senedin üst kısmından benzer ifadelerle nakledilmesi.
Şâhid	Başka bir isnadla gelen ikinci rivayet. Mütâbi' ile farkı konusunda dört görüş vardır.

Mütâbi' ile şâhid nasıl ayrılır?

Lafız ve mâna ölçüsü
- Lafzı da aynıysa mütâbi', lafız farklı ama anlam benzerse şâhid denir.
- Aynı hocadan akran râvinin rivayeti: tam mütâbaat; daha üst hocadan: kâsıra.

↔

Sahâbî ölçüsü (İbn Hacer)
- Hadis aynı sahâbîden geliyorsa mütâbaat, farklı sahâbîden geliyorsa şâhid denir.
- Bazı müellifler ikisini eş anlamlı sayar.

Dikkat! Destekleyici rivayetin sahih olması şart değildir, ama ileri derecede zayıf olmamalıdır; çünkü i'tibardan amaç hadisi teferrüdden kurtarmaktır. Yalan söylemek ve çok yanılmak sebebiyle metrûk olan râvilerin hadisleri başka rivayetleri desteklemek için kullanılmaz.

Özet / Kendini Dene

1 Sahih hadisin beş şartı?

cevap Adâlet, zabt, senedin muttasıl olması, şâz olmaması, muallel olmaması.

2 Sahih hadiste şartları ilk dile getiren kimdir?

cevap İmam Şâfiî (er-Risâle).

3 Görüşme (likâ) şartını kim koşar, kim yeterli bulmaz?

cevap Buhârî şart koşar; Müslim aynı dönemde yaşamayı yeterli bulur.

4 Müttefekun aleyh ne demektir?

cevap Buhârî ve Müslim'in ikisinin de rivayet ettiği sahih hadis; sahihlerin en üst derecesi.

5 Sahîh li-gayrihî nasıl oluşur?

cevap Aslen hasen olan hadis, zabtı tam râvilerin başka bir senediyle desteklenerek sahih derecesine yükselir.

6 Hasen nedir (İbn Hacer)?

cevap Sahih şartlarını taşıyan, ancak râvisinin zabtı sahih râvisi kadar kuvvetli olmayan hadis.

7 Hasen terimini ilk yerleştiren ve tarif eden kimdir?

cevap Tirmizî.

8 "Sahîhu'l-isnâd" ile "hâzâ hadîsün sahîh" farkı?

cevap İlki yalnız senedin, ikincisi hem senedin hem metnin sağlam olduğunu anlatır.

9 Zayıf hadis nedir?

cevap Sahih veya hasen şartlarından birini ya da birkaçını taşımayan hadis.

10 Mütâbaat ile şâhid için ölçüt?

cevap İbn Hacer'e göre aynı sahâbîden gelirse mütâbaat, farklı sahâbîden gelirse şâhid.

Zayıf Hadis Türleri

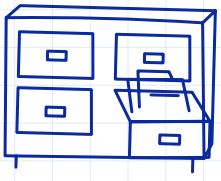

Zayıf hadis tek bir kutu değildir; içinde adı ayrı, ayırt edici özelliği ayrı onlarca tür vardır. Sınavların en çok soru çıkardığı bölümlerden biri budur, çünkü terimler birbirine benzer ve tanımlar kısa bir kelimeye dayanır. Zayıflığın iki ana kaynağı vardır: senetteki kopukluk ve râvide cerhi gerektiren bir sebep. Önce haritaya bakalım, sonra türleri tek tek ele alalım.

Zayıf hadis türlerinin haritası

- **Zayıf hadis**
  sahih veya hasen şartlarından biri eksik
  - **Senet kopukluğu**
    inkıtâ
    - **Mürsel**
      sahâbî atlanır
    - **Munkatı'**
      ortadan düşme
    - **Mu'dal**
      ardışık iki ve fazlası
    - **Muallak**
      baştan düşme
    - **Müdelles**
      gizli kopukluk
  - **Râvi kusuru**
    adâlet veya zabt
    - **Şâz**
      daha güvenilire aykırı
    - **Münker**
      zayıfın aykırılığı
    - **Metrûk**
      yalanla itham
    - **Mevzû**
      uydurma
  - **Rivayet kusuru**
    gizli veya şekil hatası
    - **Muallel**
      gizli illet
    - **Müdrec**
      ilâve
    - **Maklûb**
      yer değiştirme
    - **Muztarib**
      çözülemeyen ihtilaf
    - **Musahhaf**
      nokta hatası

Senedi kopuk hadisler

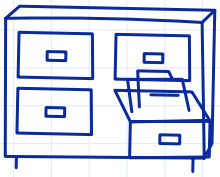

Zayıf hadis türleri üç gruba ayrılır.

Tür	Kopukluk nerede?	Ayırt edici özellik
Mürsel	Tâbiî ile Hz. Peygamber arasında; sahâbî anılmaz.	Tâbiî, sahâbîyi anmadan hadisi doğrudan Hz. Peygamber'e nispet eder. Usul ve fıkıh kitaplarında daha geniş kullanılır: senedin herhangi bir yerinden râvi düşen hadis.
Munkatı'	Senedin sahâbîden önceki kısmında bir râvi veya ardışık olmayan birden çok râvi düşer.	Mütekaddimîn "kopuk her rivayet" demiştir. Hâkim ve İbnü's-Salâh münkatı'yı mürselden ayırır.
Mu'dal	Senedin herhangi bir yerinden arka arkaya iki veya daha fazla râvi düşer.	Terimi ilk tarif eden Ali b. Medînî'dir. Mâlik'in **el-Muvatta'**ında ve Saîd b. Mansûr'un **es-Sünen**'inde çok örneği bulunur.
Muallak	Senedin müellif tarafındaki baş kısmından bir, birkaç veya bütün râviler anılmaz.	Müellif doğrudan "kâle Resûlullah" der; bu işe ta'lîk denir. Terimi ilk kullanan Dârekutnî olarak bildirilir.
Müdelles	Sened görünüşte muttasıldır; ama râvi hocasından işitmediği hadisi işitmiş gibi nakleder.	"An fülânin", "kâle fülânün" gibi edâ lafızları kullanılır; kopukluk gizlidir.

Hatırla! Kopukluğun yerini şöyle hatırla: baştan → muallak; sondan (sahâbî) → mürsel; ortadan tek veya dağınık → munkatı'; ortadan ardışık iki ve fazlası → mu'dal; gizli → müdelles. Sınavda en sık çıkan kalıp: "Tâbiînin sahâbîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e nispet ettiği hadis mürseldir." Mevkufun tanımı ise başkadır: "senedinde sahâbî bulunmayan hadis" mevkuf değildir (İhtisas 2012'de bu tanım "yanlış olanı bul" sorusunda şık olarak yer aldı).

Mürsel hadisin hükmü

Görüş	Kimler	Gerekçe
Mutlak kabul	Mu'tezilî, Hanefî ve Mâlikî âlimlerin çoğu; Ebû Hanîfe, Mâlik, Süfyân es-Sevrî, Evzâî, Taberî, Tahâvî, Cessâs gibi isimler anılır.	Râvi fâsık değilse tebliğ görevi gereği mürsel de müsned de kabul edilir.

Görüş	Kimler	Gerekçe
Hiç kabul etmeme	Hadisçilerin çoğu ve fukahanın bir kısmı: Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Maîn, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Nevevî, İbn Hacer; fukahadan İbn Hazm ve Gazzâlî.	Mürseli makbul saymak sonraki asırların isnadsız haberlerini de makbul saymayı gerektirir; isnad emeğini boşa çıkarır.
Şartlı kabul	İmam Şâfiî (çeşitli şekillerde desteklenen mürseli kabul eder; konuyu usul açısından ilk ele alan odur), Mâlikîlerin büyük çoğunluğu ve Ahmed b. Hanbel (bütün tâbiînin mürselleri); Îsâ b. Ebân, Cessâs, Pezdevî gibi Hanefîler (ilk üç nesil).	Kimine göre yalnız büyük tâbiîlerin, kimine göre hadiste imam olanların veya yalnız sika râvilerden rivayet ettiği bilinenlerin mürselleri kabul edilir.

Biliyor muydun? Mürsel hadisleri bir araya getiren ilk çalışma Ebû Dâvûd'un 544 mürsel hadis içeren **Kitâbü'l-Merâsîl**'idir. Tâbiînin sahâbîyi atlayarak naklettiği mürsel hadisler Buhârî'nin Sahîh'inde 93, Müslim'de 11, Mâlik'in **el-Muvatta'**ında 222 kadardır. Mürselleri makbul sayılan râviler arasında Saîd b. Müseyyeb, Şa'bî, Nehaî, Mücâhid ve Mâlik b. Enes anılır; Zührî, Katâde ve Atâ b. Ebû Rebâh'ın mürselleri zayıf sayılmıştır. Hasan-ı Basrî'nin mürselleri hakkında görüş ayrılığı vardır.

Bilgi **Muallak ve Buhârî:** Buhârî'nin Sahîh'inde bir sayıma göre 1341 muallak hadis vardır; çoğu eserin başka yerlerinde senedleriyle verilmiş, yalnız 160'ının hiçbir yerde muttasıl rivayeti yoktur. Kesin bildiren **cezm sîgasıyla** ("söyledi, rivayet etti") nakledilenler sahâbîden gelmişse Buhârî'ye göre sahihtir; "söylendi, rivayet edilir" gibi **temrîz sîgasıyla** verilenlerin ise sahih olsalar bile müellifin koyduğu ölçülere uymadığı, mânen rivayet edildiği veya zayıf olduğu anlaşılır.

Tedlîs ve müdelles hadis

Tedlîs türü	Ne yapar?
Tedlîsü'l-isnâd	Görüştüğü ve hadis dinlediği hocasından doğrudan duymadığı hadisi ondan işitmiş gibi nakleder.
Tedlîsü'ş-şüyûh	Hocasını bilinen adıyla değil, az bilinen bir isim, künye veya lakapla anar.
Tedlîsü't-tesviye	Güvenilir iki râvi arasındaki zayıf râviyi atlayarak hadisin hep güvenilir râvilerden geldiği izlenimini verir.
Tedlîsü'l-atf	"Bize falan ve falan anlattı" der; ikincisinden işitmediği hâlde her ikisinden duymuş gibi gösterir.

Tedlîs türü	Ne yapar?
Tedlîsü'ş-şükût	"Haddesenâ" dedikten sonra susar, sonra işitmediği hocanın adını anar.
Tedlîsü'l-bilâd	Hadisi aldığı yeri, meşhur bir ilim merkezinin adıyla verir; aslında yakındaki az bilinen aynı adlı yeri kastetmiştir.

Müdelles ile mürsel-i hafî farkı

Müdelles
- Râvi hocayla görüştüğü bilinir.
- Ama hadisi ondan işitmeden "an" veya "kâle" ile nakleder.

↔

Mürsel-i hafî
- Râvi hocayla aynı asırda yaşamıştır.
- Ancak onunla görüştüğü bilinmez; rivayeti mürsel-i hafîdir.

⚠ **Dikkat!** Tedlîs önemli bir cerh sebebidir; Şu'be ve Şâfiî tedlîsi "yalanın kardeşi" diye niteler. Ancak sika bir müdellis hadisi işittiğini kesin bildiren lafızlarla (semi'tü, haddesenâ, ahberenâ) rivayet ederse kabul edilir. İbn Hacer müdellisleri beş gruba ayırır: ilk iki grubun tedlîsi kabul edilir, son iki grubunki reddedilir. "Her müdelles hadis zayıftır" önermesi İhtisas 2018 Soru 34'te cevap anahtarında doğru seçenek sayıldı (müdelles hadis zayıf hadis türleri arasında işlenir); yine de sika müdellisin kesin lafızlı rivayetinin kabul edildiğini unutma. Sahâbe döneminde gerçek anlamda tedlîs yoktur; sahâbînin başka sahâbîden duyup Hz. Peygamber'den işitmiş gibi nakletmesi sahâbe mürselidir ve sahih sayılır.

⚠ Râvi kusuruyla zayıf olanlar

Tür	Tanım	Zıddı
Şâz	Güvenilir bir râvinin, kendisinden daha sağlam bir râvinin rivayetine ters düşecek biçimde naklettiği hadis.	Mahfûz
Münker	Zayıf râvinin güvenilir râviye muhalefeti yüzünden zayıf olan hadis.	Ma'rûf
Metrûk	Hadis uydurmamış olsa bile günlük hayatında yalan söylediği bilinen veya yalanla itham edilen râvinin tek başına rivayeti.	—

⚠ **Dikkat!** Muhalefet eden güvenilirse şâz, zayıfsa münkerdir. İhtisas 2011'de "zayıf râvinin sika râviye muhalif rivayeti" münker olarak cevaplandı. Şâfiî'ye göre şâz, güvenilir râvinin başkalarının rivayet etmediğini rivayet etmesi değil, başkalarının rivayetine muhalif rivayet etmesidir; Hâkim ise sika râvinin tek kalan, mütâbii bulunmayan rivayetini şâz sayar (makbul şâz). Zıt çiftler: şâz ↔ mahfûz, münker ↔ ma'rûf, munkatı' ↔ muttasıl; zayıf ↔ mevzû, şâz ↔ sahih, mahfûz ↔ garîb zıt değildir (İhtisas 2018).

Gizli ve şekil kusurları

Muallel, ilk bakışta kusursuz görünen, ama uzmanlarca incelendiğinde sıhhatini bozan gizli bir kusuru (**illet**) bulunan hadistir. İllet çoğunlukla senette olur; en yaygın şekli mürsel hadisi muttasıl, mevkuf hadisi merfû gibi rivayet etmektir. Bu alanda eser yazanlar arasında Ali b. Medînî ö. 234/848-49, Ahmed b. Hanbel ö. 241/855 ve Buhârî ö. 256/870 gibi büyük muhaddisler vardır. Örnek: Hâkim'in Ebû Bürde – Ebû Mûsâ el-Eş'arî senediyle naklettiği, "Ben günde yüz defa Allah'tan af diliyorum" hadisi ilk bakışta sahih görünür; rivayetler derlenince Ebû Bürde'nin bunu babasından değil Egar el-Müzenî'den aldığı anlaşılmıştır (Müslim'deki senet böyledir).

Tür	Ne olur?	Dikkat
Müdrec	Sened veya metne aslında olmayan bir ifade katılır; çoğu zaman hocanın açıklaması metin sanılır.	Müdrecü'l-isnâd ve müdrecü'l-metn diye ikiye ayrılır. Buhârî'deki Hira rivayetinde "ve hüve't-teabbüd" açıklamasını Zührî eklemiştir. İhtisas 2017: "Abdesti eksiksiz alın" kısmının Ebû Hüreyre'nin sözü olması müdrec örneğidir.
Maklûb	Sened veya metindeki isim ya da kelimelerin yeri değiştirilir; sehven ya da kasten olabilir.	Müslim'de yedi sınıf hadisindeki "sol elinin verdiğini sağ eli duymasın" ifadesi maklûbtur (İhtisas 2014). Bağdatlı muhaddislerin Buhârî'yi 100 hadisin sened ve metnini karıştırarak denemesi meşhurdur.
Muztarib	Sened ve metinde, birini tercih etmeye veya uzlaştırmaya imkân vermeyen ihtilaflar bulunur.	Tercih ya da cem mümkün olursa ıztırâb kalkar. Çoğunlukla senedde görülür ve genel olarak zayıf sayılır.
Musahhaf / Muharref	Yazılışı benzeyen harflerin yanlış okunmasıyla nokta (musahhaf); hareke, harf ve hat değişikliğiyle (muharref) rivayet edilir.	İbn Hacer'e kadar iki terim aynı anlamda kullanıldı, ayrımı o yaptı ö. 852/1449. Hadisi semâ ile değil sahîfeden alıp rivayet etmeyi âdet edinen kimseye sahafî denir.

İpucu İhtisas 2014 anahtarına göre **maklûb, müdrec, musahhaf ve müdelles** hem sened hem metinle ilgili sayılmıştır; mu'dal, munkatı' ve mürsel ise senedin kopukluğuna dair terimlerdir. **Mübhem** ise senedinde veya metninde adı açıkça anılmayan kişi bulunan hadistir: recül (bir adam), imrae (bir kadın), şeyh, fülân gibi cins isimlerle anılır. "Bana bir adam haber verdi", "arkadaşlarımız anlattı", "bazıları anlattı" gibi senet ifadeleri İhtisas 2018'de mübhem olarak sorulmuştur. Senetteki mübhem râvi sahâbî olduğu anlaşılırsa hadis makbuldür; sahâbî değilse meçhul râvi kuralları geçerlidir.

Bir hadisi sınarken soru sırası

Sened muttasıl mı? Değilse: mürsel, munkatı', mu'dal, muallak, müdelles → **Râvi âdil mi? Değilse: metrûk, mevzû veya mübhem** → **Râvi zabt sahibi mi? Değilse hadis zayıftır (çok hata, dalgınlık)**

→ **Daha güvenilire aykırı mı? Güvenilir aykırıysa şâz, zayıf aykırıysa münker** → **Gizli illet var mı? Varsa: muallel (müdrec, maklûb, muztarib, musahhaf)**

Sahih hadisin beş şartından hangisi eksikse, hadis ona karşılık gelen türe girer.

Özet / Kendini Dene

1 Zayıf hadislerin iki ana sebebi?

cevap Senetteki kopukluk ve râvide cerhi gerektiren bir sebep.

2 Mürsel hadis nedir?

cevap Tâbiînin, sahâbîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e nispet ettiği hadis.

3 Mu'dal ile munkatı' farkı?

cevap Mu'dalde ardışık iki veya daha fazla râvi düşer; munkatı'da bir veya ardışık olmayan birkaç râvi düşer.

4 Muallak hadiste kopukluk nerededir?

cevap Senedin müellif tarafındaki baş kısmında.

5 Müdelles ile mürsel-i hafî farkı?

cevap Müdellesde râvi hocayla görüştüğü bilinir ama işitmemiştir; mürsel-i hafîde aynı asırda yaşamıştır ama görüştüğü bilinmez.

6 Şâz ile münker farkı?

cevap Muhalefet eden güvenilirse şâz, zayıfsa münker. Zıtları sırasıyla mahfûz ve ma'rûftur.

7 Metrûk hadis nedir?

cevap Hadis uydurmamış olsa bile günlük hayatta yalanı bilinen veya yalanla itham edilen râvinin tek başına rivayeti.

8 Muallel hadis nedir, bunu araştıran ilim?

cevap Gizli bir illet taşıyan hadis; ilelü'l-hadîs ilmi.

9 Müdrec hadis nedir?

cevap Sened veya metne aslında olmayan bir ilâve yapılmış hadis.

10 Maklûb ve musahhaf örneği?

cevap Maklûb: sağ-sol elin yer değiştirmesi; musahhaf: noktalı harflerin yanlış okunması.

Senedin Ulaştığı Kişiye Göre Hadisler ve İsnad Terimleri

Bir hadise bakarken ilk sorumuz şudur: Bu söz, bu fiil, bu onay kime ait? Senet Hz. Peygamber'e mi çıkıyor, sahâbîde mi duruyor, yoksa tâbiînde mi? Bu ayrım merfû, mevkuf ve maktû terimlerini verir. Ardından senedin biçimine bakarız: kopuksuz mu, hangi edâ sîgasıyla aktarılmış, kaç kişi üzerinden Hz. Peygamber'e ulaşıyor? Bu bölüm bu terimleri, sınavlardaki klasik tuzaklarıyla birlikte toplar.

Haberin nispet edildiği kişiye göre kısımları

Haber
kime nispet edilir?

- **Merfû**
  Hz. Peygamber'e nispet
- **Mevkuf**
  senet sahâbîde durur
- **Maktû**
  senet tâbiîn veya tebeu't-tâbiînde durur

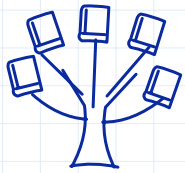

Senet nerede duruyor?

Tür	Tanım	Örnek
Merfû	Hz. Peygamber'e nispet edilen söz, fiil ve takrir.	"Hz. Peygamber şöyle buyurdu, şöyle yaptı" diye nakledilen rivayetler. Hadisçiler arasında merfû yerine çoğu zaman "eser" kelimesi de kullanılmıştır.
Mevkuf	Senedin Hz. Peygamber'e ulaşmadan sahâbîde durduğu rivayet; sahâbenin söz, fiil ve takrirleri.	Hz. Ebû Bekir ve Abdullah b. Abbas'ın "dede mirasta baba hükmündedir" şeklindeki içtihadı (Buhârî, Ferâiz).
Maktû	Tâbiîn veya tebeu't-tâbiînin söz ve fiilleri; senedi onlarda kalan haber.	İbn Sîrîn ö. 110/729: "Bu hadis ilmi dindir, şu halde dininizi kimden aldığınıza dikkat edin." (Müslim, Mukaddime)

Hatırla! Merfû, mevkuf ve maktû, metnin kime ait olduğunu gösterir; muttasıl ve munkatı' ise senedin kopuk olup olmadığını. İbn Hacer'in sözüyle maktû metinle, munkatı' senedle ilgilidir. İlk devirlerde bu iki terim karışmış; İmam Şâfiî maktû kelimesini bugünkü anlamıyla değil "senedi muttasıl olmayan hadis" anlamında kullanmıştır. Maktû bir haberde Hz. Peygamber'den alındığına işaret eden bir ipucu varsa hadis mürsel, sahâbîden alındığını gösteren bir husus varsa mevkuf sayılır.

⚠ **Dikkat!** Mevkuf, "senedinde sahâbî bulunmayan hadis" değildir; tam tersine senedi sahâbîde duran hadistir. İhtisas 2012'de bu yanlış tanım şıklar arasında sorulmuştur. Mürsel için doğru tanım ise "tâbiînin sahâbîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e nispet ettiği hadis"tir (İhtisas 2020 Soru 79'da doğru verilmiş eşleştirmelerden biri olarak yer aldı). Maktû hadis dinî konularda genel olarak bağlayıcı delil sayılmaz.

⚖ Hükmen merfû haberler

Sahâbîler çoğu zaman Hz. Peygamber'i anmadan konuşur; ama söyledikleri sözün ancak onun bildirmesiyle bilinebileceği anlaşılıyorsa hadisçilerin çoğu bu rivayeti **hükmen merfû** sayar. Başlıca kalıplar şunlardır:

- "Es-sünnetü kezâ" (bu konuda sünnet şöyledir) veya "mine's-sünneti kezâ" (şöyle yapmak sünnettendir) demesi.
- "Ümirnâ" (şunu yapmamız emredildi) ve "nühînâ" (şundan nehyolunduk) demesi.
- "Resûlullah zamanında şöyle yapardık, şunda bir sakınca görmezdik" demesi.
- Âyetlerin sebeb-i nüzûlüne ve küfür ya da isyan sebebi saydığı şeylere dair açıklamaları (çok sayıda âlime göre).
- Geçmiş ve gelecek haberlerine, ahiret hâllerine, yapılması özel sevap ya da ceza gerektiren işlere dair açıklamaları; bunlar akılla bilinemeyen ve içtihad konusu olmayan bilgilerdir.

⚠ **Dikkat!** Bu sözleri söyleyen sahâbînin Hz. Peygamber'den başka âmiri yoksa merfû olduğunda görüş birliği vardır. Diğer din mensuplarından bilgi nakletmeyen bir sahâbînin bu tür açıklamaları hükmen merfû kabul edilir. İbnü's-Salâh ise "Resûlullah zamanında şöyle derdik" gibi ifadeleri de mevkuf sayar; yani hükmen merfûluk konusunda tek ses yoktur.

Muttasıl, müsned, müselsel, muan'an

Terim	Tanım	Dikkat
Muttasıl (mevsûl)	Senedin başından sonuna her râvinin hocasından semâ veya başka muteber yolla aldığı hadis.	Merfû ise muttasıl merfû, sahâbîye ise muttasıl mevkuf denir. Tâbiîde biten için "muttasıl maktû" denmez; "falan tâbiîye muttasıl senedle ulaşır" denir.
Müsned	Hâkim'e göre senedi Hz. Peygamber'e kadar muttasıl olan hadis (muttasıl-merfû). Hatîb el-Bağdâdî'ye ö. 463/1071 göre senedi ilk kaynağa kopuksuz ulaşan hadis.	İbn Hacer, Hâkim'in tarifini daha isabetli bulmuştur. "Senedi muttasıl olarak rivayet edilmiş merfû hadise ne ad verilir?" sorusu İhtisas 2012'de sorulmuştur; Hâkim'in tarifine göre karşılığı müsnedtir.
Müselsel	Râvilerin hadisi aktarırken aynı sözü ya da hareketi, aynı özelliği tekrarladığı hadis.	Çeşitleri: bi'l-evveliyye (her râvi, hocasından duyduğu ilk hadis olarak rivayet eder), bi'l-hılf (yeminle), bi'l-yed (el sıkışarak). İbn Hacer'e göre en sahih müselsel Saf sûresi hadisidir.

Terim	Tanım	Dikkat
Muan'an	Senedin herhangi bir yerinde "an fülân" (falandan) diye rivayet edilen hadis.	"An" sîgasının semâa delâlet edip etmediği ve senedin muttasıl sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır (aşağıdaki karşılaştırma).
Müen'en	Senedinde "enne fülânen kâle" sîgası bulunan hadis.	Ahmed b. Hanbel'e göre başka yoldan semâ görülmedikçe muttasıl sayılmaz. Mâlik b. Enes ve cumhura göre râvinin hocasıyla görüştüğü ve tedlîs yapmadığı biliniyorsa muttasıldır.

Muan'an hadis ne zaman muttasıl sayılır?

Ahmed, Ali b. Medînî, Buhârî
- Senedde tedlîs bulunmamalıdır.
- Talebe ile hoca en az bir kez görüşmüş olmalıdır.
- Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim er-Râzî de III. (IX.) asır muhaddislerinin çoğuyla bu görüştedir.

↔

Müslim
- Talebe ile hocanın aynı yüzyılda yaşamış olması yeterlidir.
- Görüşme imkânı bulunması aranır; fiilen karşılaştıkları ayrıca kanıtlanmak zorunda değildir.
- Sonraki muhaddislerin çoğu ara yolu tutmuş: râvi sika, tedlîs yapmayan ve hocasıyla bir kez karşılaşmış olmalı.

Âlî ve nâzil isnad

Âlî isnad, bir hadisin ilk kaynağa en az râvi ile ulaşan senedidir; zıddı nâzil isnaddır. Muhaddisler âlî isnad için uzak ilim yolculuklarına (rihle) çıkmıştır; Ahmed b. Hanbel bunu selefin sünneti sayar. Yahyâ b. Maîn'in ö. 233/848 ölüm döşeğinde ne istediği sorulduğunda "Beytün hâlî ve isnâdün âlî", yani boş bir ev ve âlî bir isnad dediği nakledilir. Yine de üstünlük yalnız kısalıkta değildir; Abdullah b. Mübârek'in ifadesiyle hadisin üstünlüğü isnadın kısalığında değil râvilerin sağlam oluşundadır.

Hz. Peygamber ile son râvi arasındaki kişi sayısı

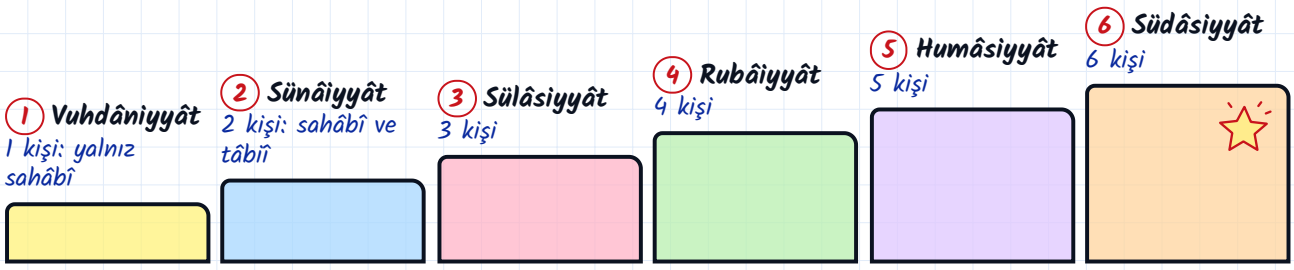

Bilgi Buhârî'nin Sahîh'inde 22 sülâsiyyât vardır; bunlar onun en âlî isnadlarıdır, en nâzil isnadı ise tüsâiyyâttır (dokuz râvili). Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 337 sülâsiyyât bulunur. Mâlik'in **el-Muvatta'**ındaki hadislerin çoğu sünâiyyâttır. Yedi râvili isnada sübâiyyât, sekiz râviliye sümâniyyât, on râviliye uşâriyyât denir.

İpucu Âlî isnadın iki yüzü vardır: hakiki (mutlak) ulüv, daha kısa ve daha güvenilir yoldan ulaşmaktır; mânevî ulüv, râvi sayısı çok olsa bile râvilerin daha fakih ve daha sika olmasıdır. İhtisas 2020 Soru 79'da "âlî isnad: râvisi ile Hz. Peygamber arasında en az sayıda râvinin bulunduğu isnad" tanımı doğru verilmiş eşleştirmelerden biri olarak yer aldı; 2012'de de aynı tanım boşluk doldurma biçiminde soruldu.

Hadisleri hangi ölçüyle sınıflandırırız?

Ölçüt	Gruplar
Râvi sayısı	Mütevâtir ve âhâd; âhâd da meşhur, azîz ve garîb diye ayrılır.
Sıhhat durumu	Sahih, hasen ve zayıf.
Senedin ittisali	Muttasıl; kopukluk varsa mürsel, munkatı', mu'dal, muallak ve müdelles.
Nispet edildiği kişi	Merfû, mevkuf, maktû; Allah'a nispet edilen kudsî hadis de bu eksende anılır.
Tearuz (çelişki)	Muhkem ve muhtelif hadisler.

Dikkat! İhtisas 2023 Soru 70'te "Kudsî, merfû, mevkuf, maktû: senedin ittisali" eşleştirmesi yanlış seçenek olarak soruldu (cevap D). Bu dörtlü senedin kopuk olup olmadığına değil, haberin kime ait olduğuna göre ayrılır. Aynı sorudaki "mütevâtir, âhâd, meşhur: râvi sayısı", "sahih, hasen, zayıf: sıhhat durumu" ve "muhkem, muhtelif: tearuz" eşleştirmeleri doğrudur.

Özet / Kendini Dene

1 Merfû hadis nedir?

cevap Hz. Peygamber'e nispet edilen söz, fiil ve takrir.

2 Mevkuf hadis nedir?

cevap Senedi Hz. Peygamber'e ulaşmadan sahâbîde duran hadis; sahâbenin söz, fiil ve takrirleri.

3 Maktû hadis nedir?

cevap Tâbiîn veya tebeu't-tâbiînin söz ve fiilleri; senedi onlarda kalan haber.

4 "Mevkuf, senedinde sahâbî bulunmayan hadistir" doğru mu?

cevap Hayır; mevkuf, senedi sahâbîde duran hadistir.

5 Hükmen merfûya iki örnek ver.

cevap Sahâbînin "ümirnâ", "nühînâ" veya "es-sünnetü kezâ" demesi; "Resûlullah zamanında şöyle yapardık" demesi.

6 Müsned hadis nedir (Hâkim)?

cevap Senedi Hz. Peygamber'e kadar muttasıl olan hadis, yani muttasıl-merfû.

7 Muan'an hadis için Buhârî ve Müslim'in şartı?

cevap Buhârî ekolü: tedlîs olmamalı ve en az bir görüşme şart; Müslim: aynı yüzyılda yaşama ve görüşme imkânı yeter.

8 Âlî isnad nedir?

cevap Râvisi ile Hz. Peygamber arasında en az sayıda râvi bulunan isnad; zıddı nâzil isnad.

9 Sülâsiyyât nedir, kaç tane Buhârî'de?

cevap Müellif ile Hz. Peygamber arasında üç kişi bulunan hadisler; Buhârî'nin Sahîh'inde 22 tane.

Cerh ve Ta'dîl: Râvilerin Güvenilirliği

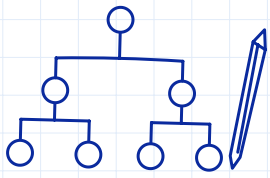

Bir hadisin kıymeti, onu taşıyan insanların güvenilirliğine bağlıdır. Cerh ve ta'dîl ilmi, râvileri dinî (adâlet) ve ilmî (zabt) yönden tartar, haklarında kullanılan lafızları mertebelere ayırır. Sınavlarda çıkan başlıklar hep aynıdır: adâlet ile zabt farkı, cerh sebepleri, lafız mertebeleri, meçhul râvi çeşitleri ve sahâbenin adâleti. Sırayla ilerleyelim.

Temel kavramlar

Terim	Anlamı
Cerh	Râviyi, kusuru yüzünden hem kendisinin hem rivayetinin reddini gerektiren sıfatlarla nitelemek. Bunu yapana cârih, kusurlu kişiye mecrûh denir.

Terim	Anlamı
Ta'dîl	Râviyi rivayetinin kabulünü gerektiren sıfatlarla nitelemek. Bunu yapana muaddil, âdil olduğu söylenen kişiye adl (âdil) denir.
Adâlet	Allah'ın emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma ve onur kırıcı davranışlardan uzak durma.
Zabt	İşittiği hadisi, aradan uzun zaman geçse de her türlü değişiklikten koruyup istendiği anda hatırlayarak rivayet edebilme yeteneği.
Tezkiye	Âdil bir kişinin, durumu bilinmeyen birinin âdil olduğunu belirtmesi. Râvilerin adâleti çoğunlukla tezkiye ile belirlenir.

Biliyor muydun? Râviyi tenkit etmek gıybet sayılmaz. Hz. Peygamber de kendisini ziyaret etmek isteyen birine "O kabilesinde kötü olarak tanınan biridir" demiş, Abdullah b. Ömer için "Ne iyi adamdır" buyurmuştur. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ö. 198/813, tenkit ettiği kişilerin kendisine düşman olmasını, Resûlullah'ın "hadislerimi yalana karşı niçin korumadın" diye düşman olmasına tercih ettiğini söyler. Ahmed b. Hanbel ö. 241/855: "Sen susarsan, ben de konuşmazsam cahiller hadisin sağlamını sakatından nasıl ayıracak?" Ali b. Medînî ö. 234/848-49 hadis ricâlini bilmeyi ilmin yarısı sayar.

Cerh sebepleri: adâlet ve zabt

İbn Hacer'in on kusur grubu

Adâlet kusurları (beş)

- Kizb: Hz. Peygamber'e hadis uydurup nispet etmek, en ağır cerh sebebi.
- Yalancılıkla itham edilmek.
- Fısk: büyük günah işlemek veya küçük günahta ısrar etmek.
- Bid'at: yalanı mubah sayıp mezhebini yayacak ölçüde bid'atçı olmak.
- Cehâlet: râvinin şahsının veya hâlinin bilinmemesi.

↔

Zabt kusurları (beş)

- Fuhşü'l-galat: çok yanılmak.
- Gaflet: yanlışı söyleyenlere hemen inanıp kendisine empoze edilen hadisi yazmak.
- Vehim: farklı derece ve mertebedeki rivayetleri veya râvileri birbirine karıştırmak.
- Muhalefet: zayıfın sika râvilere, sikanın daha sikaya aykırı rivayeti.
- Sûü'l-hıfz: akıl ve hâfızadaki bozulma sebebiyle rivayette çok hataya düşmek.

Dikkat! Cehâlet, râvinin şahsının veya hâlinin bilinmemesidir; "râvinin hadis bilgisinin zayıf olması" değildir. İhtisas 2020 Soru 79'da "Cehâletü'r-râvi: râvinin hadis bilgisinin zayıf olması" eşleştirmesi yanlış seçenek olarak sorulmuştur (cevap B). İhtisas 2012'de fısk, vehm, bid'at ve cehâlet şık olarak yan yana verilip "diğerlerinden farklı olan" sorulmuştur; İbn Hacer'in tasnifine göre vehim zabt kusuru, diğer üçü adâlet kusurudur. Yalancılığı kesin tespit edilen râvinin rivayeti tövbe etse bile bir daha kabul edilmez; kasıtsız ve aşırı olmayan hatalar ise hoş görülür, ama hatada ısrar hatadan büyük bir cerh sebebi sayılır.

Ta'dîl lafızlarının mertebeleri

Altı ta'dîl mertebesi (en güvenilirden aşağıya)

1. Evseku'n-nâs
insanların en güvenilir ve en sağlamı

2. Sikatün sikatün
güvenilirlik lafzı tekrarlanır

3. Sikatün, hüccetün, mutkın
adâlet ve zabt tamdır

4. Sadûk, lâ be'se bih
zabtı tam değildir

5. Mahallühû's-sıdk, şeyh
tek başına delil olmaz

6. Sâlihu'l-hadîs, yu'teberu bih
i'tibar için yazılabilir

Sehâvî, Süyûtî ve Sindî'nin İbn Hacer esaslı taksimi

Hatırla! Sehâvî'ye göre ilk dört mertebedeki lafızlarla ta'dîl edilen râvilerin hadisleri delildir. Beşinci mertebedekilerin rivayeti tek başına delil olamaz, i'tibar için yazılır; altıncı mertebedekilerin durumu beşincinin de altındadır. Mertebe sayısı ve sırası âlimlere göre değişir. Bilindiği kadarıyla bu lafızları ilk derleyip hükümlerine göre sınıflandıran müellif İbn Ebû Hâtim'dir ö. 327/938. Sınav izi: İhtisas 2022 Soru 64'te "Esbetü'n-nâs" ve "ileyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt" ifadelerinin cerh lafzı olduğu söylenen seçenek yanlıştı (cevap B); ikisi de birinci mertebe ta'dîl lafızlarıdır. Aynı soruda Zehebî'nin **Mîzânü'l-i'tidâl**'inin cerh ve ta'dîl ilmiyle ilgili olduğu doğru seçenekti; İhtisas 2017 Soru 56'da da "lâ yuhteccü bih", "leyse bi'l-kaviy", "leyse bi-sika" gibi cerh lafızlarıyla anılan râvileri öğrenmek için Mîzânü'l-i'tidâl cevaplandı.

Cerh lafızlarının mertebeleri

Mertebe	Lafız örnekleri	Hüküm
1	Fîhi makâlün, fîhi da'fün, leyyinü'l-hadîs, leyse bi'l-kaviy, seyyiü'l-hıfz	En hafif cerh; hadisi i'tibar için kullanılabilir.
2	Daîf, hadîsühû münker, muztaribü'l-hadîs, lâ yuhteccü bih	Delil olmaz; i'tibar için kullanılabilir.
3	Matrûhu'l-hadîs, leyse bi-şey', lâ yüsâvî felsen, vâhin bi-merre	Delil olmaz; i'tibar ve istişhâd için de kullanılmaz.
4	Müttehem bi'l-kizb, metrûkü'l-hadîs, mücmaun alâ terkih, lâ yu'teberu bih	Delil olmaz; i'tibar ve istişhâd için de kullanılmaz.
5	Kezzâb, vazzâ', deccâl, yedau'l-hadîs	Delil olmaz; i'tibar ve istişhâd için de kullanılmaz.
6	Ekzebü'n-nâs, rüknün min erkâni'l-kizb, ma'dinü'l-kizb	Delil olmaz; i'tibar ve istişhâd için de kullanılmaz.

Dikkat! Münekkitler bazı lafızlara özel anlam yüklemiştir. İbn Maîn ö. 233/848 "leyse bi-şey'" sözünü rivayeti az olanlar için de kullanır; "lâ be'se bih" sözü çoğunluğa göre orta dereceli bir ta'dîldir; oysa İbn Maîn ve Nesâî bu sözle râvinin sika olduğunu belirtmiş olur. Buhârî ise hadisi terkedilmiş kişiler için "seketû anh", "fîhi nazar" ve "münkerü'l-hadîs" der. Dârekutnî'nin "leyyinü'l-hadîs" ve "fîhi lîn" sözü ise adâleti yok etmeyen çok hafif bir cerhtir.

Cerhin gerekçesi ve çelişen hükümler

Görüş	Kimler	Gerekçe
Gerekçesiz (mücmel) ta'dîl kabul edilir, gerekçesiz cerh kabul edilmez	İslâm âlimlerinin çoğu	Adâleti gösteren sebepleri tek tek saymak zordur; cerh için ise tek bir sebep söylemek kolay ve yeterlidir. Üstelik münekkitler hangi davranışın cerh sebebi sayılacağında aynı fikirde olmadığından cerhin gerekçesi açıklanmalıdır.
Ta'dîlin gerekçesi açıklanmalı, cerhin açıklanması gerekmez	Cüveynî, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî	Dış görünüşe bakıp ta'dîl etme ihtimali vardır.
Her ikisinin gerekçesi açıklanmalı	Hatîb el-Bağdâdî ve usulcüler	Münekkit, cerhi veya ta'dîli gerektirmeyen bir sebebe dayanabilir.
Basîretli, itikadı sağlam münekkitte gerekçe şart değil	Bâkıllânî, Irâkî, Bulkînî	Münekkit cerh ve ta'dîl sebeplerini iyi bilmektedir.

İpucu **Teâruz:** Aynı münekkidin sözleri çelişirse sonraki tenkidi esas alınır. Farklı münekkitlerde yaygın görüşe göre gerekçesi açıklanan cerh, gerekçesiz ta'dîle tercih edilir. Münekkit bilgili, doğru sözlü, tarafsız ve takvâ sahibi olmalıdır; kin, öfke ve rekabetten doğan tenkitler geçersizdir. Ali b. Medînî babasının, Ebû Dâvûd ise oğlunun hadiste zayıf olduğunu söylemekten çekinmemiştir.

Meçhul râviler

Tür	Tanım	Hüküm
Mechûlü'l-ayn	Adı bilinse de hadis öğrenimi ve öğretimi bilinmeyen, yani tek râvisi bulunan kimse (mechûlü'z-zât).	Tanınan iki âlim ondan rivayet ederse cehâletü'l-ayn kalkar; ama çoğunluğa göre adâleti sabit olmaz.
Mechûlü'l-hâl (mestûr)	Kendisinden iki veya daha fazla güvenilir râvi rivayet ettiği hâlde hakkında cerh-ta'dîl hükmü bulunmayan, adâleti bilinmeyen râvi.	Cumhura göre rivayeti makbul değildir; Hanefîler ve bazı Şâfiîler kabul eder, bir kısmı bunu ilk üç nesille sınırlar.
Mübhem	Adı açıkça anılmayan kişi: recül (bir adam), imrae (bir kadın), şeyh, fülân gibi cins isimlerle anılır.	Mübhem râvi sahâbî ise hadis makbuldür; değilse meçhul râvi kuralları geçerlidir.

İpucu "Kendisinden sadece bir kişinin rivayette bulunduğu râvi" tanımı İhtisas 2012'de sorulmuştur; karşılığı mechûlü'l-aynıdır. İhtisas 2018 Soru 33'te "hudditü an fülân, ahberanî racül, ashâbünâ, haddesenî ba'd" gibi senet ifadeleri mübhem olarak cevaplanmıştır. İbn Hacer ve Zehebî mestûr ile mechûlü'l-hâli eş anlamlı sayarken bazı usulcüler mestûru "dışı âdil, içi bilinmeyen" anlamında ayırır.

Sahâbenin adâleti

Konu	Bilgi
Sahâbî	İbn Hacer'e göre Hz. Peygamber'e mümin olarak erişen ve müslüman olarak ölen kimse; uyanık iken bir an görmek yeter. Cahiliye ve İslâm dönemini yaşayıp Hz. Peygamber hayattayken müslüman olan, ama onu görmeyen muhadramlar (Ebû Osman en-Nehdî gibi) sahâbî değil tâbiîdir.
Adâlet	Ehl-i sünnet cumhuru sahâbenin tamamını âdil sayar; dayanak Bakara 2/143, Âl-i İmrân 3/110 ve Tevbe 9/100 gibi âyetlerdir. Bu yüzden sahâbîler cerh ve ta'dîl uygulamasının dışında tutulur.
Sınır	Adâlet hükmü zabt ile ilgili değildir: bazı sahâbîlerde unutma ve yanılma gibi zabt kusurları bulunabilir, bu onların adâletini zedelemez.
Son sahâbî	En son vefat eden sahâbî Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'dir ö. 100/718-19; vefat yılı için 102 ve 107 de nakledilir, Zehebî ise 110 (728) olduğunu belirtir.

⚠ **Dikkat!** İhtisas 2018 Soru 44: "Sahâbe bütün hadisleri Hz. Peygamber'den duyduğu gibi nakletmiştir" ifadesi yanlış seçenekti (cevap C); sahâbîler başka sahâbîlerden duyduklarını da nakletmiştir ve bazı hatalar yapmıştır. Doğru ifadelerden biri: "Sahâbenin udûl sayılması zabt değil adâlet açısındandır." Bazı sahâbîlerin birbirine "kizb" demesi de "hata" anlamında yorumlanır.

Tarihçe ve kaynak eserler

Cerh ve ta'dîlin gelişimi

- **Râşid halifeler** — **Titiz denetim**
  Hz. Ebû Bekir, Hâkim ve Zehebî'ye göre râvi hakkında ilk araştırmayı yapan münekkittir; rivayetine şahit isterdi.
- **Fitne sonrası** — **İsnad aranır**
  İbn Sîrîn ö. 110/729: önce isnad aranmazdı, fitneden sonra râvilerin adları sorulmaya başlandı.
- **II. (VIII.) yüzyıl** — **Münekkitler çoğalır**
  Şu'be ö. 160/776, Abdurrahman b. Mehdî ö. 198/813-14; Yahyâ b. Saîd el-Kattân sözlerini Basra'da ilk yazıya geçiren isimdir.
- **III. (IX.) yüzyıl** — **Altın çağ**
  Yahyâ b. Maîn ö. 233/848, Ali b. Medînî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ö. 256/870; tarih, tabakat, ilel ve ricâl kitapları yazılır, cerh-ta'dîl lafızları oluşur.
- **IV. (X.) yüzyıl** — **Lafızlar derlenir**
  İbn Ebû Hâtim ö. 327/938, bilindiği kadarıyla lafızları ilk derleyip sınıflandıran müellif; **el-Cerh ve't-ta'dîl**'i en muhtevalı cerh-ta'dîl kitabıdır.
- **V. (XI.) yüzyıl** — **Usulde ayrı bölüm**
  Hâkim ö. 405/1014, tesbitlere göre cerh ve ta'dîli usul kitabında ayrı bölüm olarak kısaca tanıtan ilk müelliftir.
- **VIII. (XIV.) yüzyıl** — **Müstakil risâle**
  Tâceddin es-Sübkî ö. 771/1370, **Kâide fi'l-cerh ve't-ta'dîl**: bilindiği kadarıyla konuda müstakil yazılan ilk usul kitabı.

Eser grubu	Örnekler
Yalnız zayıf râviler	Nesâî'nin **ed-Duafâ ve'l-metrûkûn**'u, Dârekutnî'nin ö. 385/995 **Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn**'i ve İbn Hibbân'ın **el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn**'i.
Yalnız sika râviler	İclî'nin **Kitâbü's-Sikât**'ı (2116 râvi), İbn Hibbân'ın **es-Sikât**'ı, İbn Şâhin'in **Târîhu esmâi's-sikât**'ı (1569 râvi).
Sika ve zayıf birlikte	İbn Sa'd **et-Tabakâtü'l-kübrâ** (günümüze ulaşan en eski tabakat kitabı); Yahyâ b. Maîn **Kitâbü't-Târîh**; Buhârî **et-Târîhu'l-kebîr** (13.000'e yakın râvi); İbn Ebû Hâtim **el-Cerh ve't-ta'dîl**.

Eser grubu	Örnekler
Kütüb-i Sitte ricâli	Cemmâîlî **el-Kemâl fî ma'rifeti'r-ricâl**; onun muhtasarları Mizzî ö. 742/1341 **Tehzîbü'l-Kemâl** ve İbn Hacer ö. 852/1449 **Tehzîbü't-Tehzîb** (12.415 râvi).

Özet / Kendini Dene

1 Cerh ve ta'dîl nedir?

cevap Hadis râvilerini dinî (adâlet) ve ilmî (zabt) yönden tenkit edip rivayetlerinin kabul veya reddini belirleyen ilim.

2 Adâlet ile zabt farkı?

cevap Adâlet dinî güvenilirlik (emirlere uyma, yasaklardan kaçınma); zabt hadisi değiştirmeden koruyup aktarabilme yeteneği.

3 Adâlet kusurlarından üçünü say.

cevap Kizb, fısk, bid'at; ayrıca yalancılıkla itham ve cehâlet.

4 Zabt kusurlarından üçünü say.

cevap Fuhşü'l-galat, gaflet, vehim; ayrıca muhalefet ve sûü'l-hıfz.

5 Cehâlet ne demektir?

cevap Râvinin şahsının veya hâlinin bilinmemesi; hadis bilgisinin zayıflığı değildir.

6 Ta'dîlde hangi mertebeler delildir?

cevap Sehâvî'ye göre ilk dört mertebe; beşinci mertebe yalnız i'tibar içindir.

7 Cerhin hangi mertebelerinde hadis i'tibar için bile kullanılmaz?

cevap Üçüncü ile altıncı arasındaki son dört mertebede.

8 Mechûlü'l-ayn ile mechûlü'l-hâl farkı?

cevap Mechûlü'l-aynın tek râvisi vardır; mechûlü'l-hâlden iki veya daha fazla güvenilir râvi rivayet etmiştir ama adâleti bilinmez.

9 Mübhem râvi sahâbî ise hüküm ne olur?

cevap Sahâbenin adâleti kabul edildiği için hadis makbuldür.

10 Cerh sebebi açıklanmayan cerh kabul edilir mi?

cevap Çoğunluğa göre hayır; gerekçesiz ta'dîl kabul edilir, gerekçesiz cerh kabul edilmez.

Tahammül ve Edâ: Hadis Nasıl Alınır, Nasıl Aktarılır?

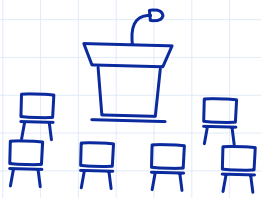

Bir hadisin hocadan öğrenilmesine tahammül (alma, taşıma), başkalarına usulüne uygun nakledilmesine edâ denir. Aktarırken kullanılan lafız, hadisin hocadan hangi yolla alındığını gösterir; bu yüzden edâ sîgası, râvinin dürüstlüğü ve hâfızası kadar önemlidir. Bu bölümde sekiz tahammül yolunu, sîgaların sırasını ve mâna ile rivayetin şartlarını öğreniyoruz.

Sekiz tahammül yolu

1. Semâ
Hocadan işitmek; en makbul ve en yaygın yol.

2. Kıraat (arz)
Talebenin hadisi hocaya okuması.

3. İcâzet
Hocanın hadisleri rivayet etmesi için izin vermesi.

4. Münâvele
Hocanın kitabı veya sahîfeyi talebeye elden vermesi.

5. Kitâbet (mükâtebe)
Hocanın rivayetlerini yazarak veya yazdırarak göndermesi.

6. İ'lâmü'ş-şeyh
Hocanın "bu benim merviyyâtımdır" diye bildirmesi.

7. Vasiyet
Hocanın ölümü veya seyahati öncesi kitaplarını birine bırakması.

8. Vicâde
Bir hocanın el yazısıyla yazılmış hadisleri bulmak.

Hatırla! En makbul yol semâdır. Hocanın hadisi yazdırması (imlâ) semâ içinde sayılır ve tahdîsten üstündür; çünkü imlâda hoca dikkatle yazdırır, talebe de yazar, yanılma ihtimali azalır, gerektiğinde soru sorulur. Semâ ve kıraat, icâzete ihtiyaç duymadan rivayeti mümkün kılan iki yoldur.

Yollar, anlamları ve edâ lafızları

Yol	Nasıl gerçekleşir?	Edâ lafzı veya not
Semâ	Talebe hocanın sözünü bizzat işitir; hoca ezberden veya kitaptan rivayet eder.	Haddesenâ, ahberenâ, enbeenâ, semi'tü, kâle lenâ, zekere lenâ
Kıraat (arz)	Talebe hocaya okur; hoca ezberinden veya kitaptan kontrol eder.	Kara'tü alâ fülân, araztü, ahberenâ
İcâzet	Hoca rivayet hakkını sözlü veya yazılı olarak verir.	Enbeenâ, nebbeenâ
Münâvele	Hoca kitabı veya sahîfeyi talebeye elden verir; rivayet hakkını da veriyorsa icâzetli, vermiyorsa icâzetsizdir.	"Bu benim semâımdır, bunu benden rivayet et" gibi ifadeler
Kitâbet	Hoca rivayetlerini yazıp gönderir; izin içeriyorsa icâzeti içeren, içermiyorsa icâzetsiz kitâbet olur.	Ketebe ileyye fülânün, haddesenâ kitâbeten
İ'lâm	Hoca "bu benim falan kişiden aldığım merviyyâtımdır" der, rivayet izni vermez.	Muhaddislerin çoğu rivayet etmekte sakınca görmemiştir.
Vasiyet	Hoca, ölümünden veya seyahatinden önce rivayetlerini içeren kitapları birine bırakır.	Evsâ ileyye bi-kezâ, haddesenî vasiyyeten

Yol	Nasıl gerçekleşir?	Edâ lafzı veya not
Vicâde	Bir hocanın el yazısıyla yazılmış hadis kitabı bulunur ve hadisler oradan nakledilir.	Kara'tü fî kitâbi fülân, vecedtü bi-hattı fülân

Bilgi İcâzette dört unsur vardır: mücîz (izni veren), müstecîz (izin isteyen), mücâzün leh (izin verilen kişi) ve mücâzün bih (rivayetine izin verilen kitap veya sahîfe). İcâzetin geçerli olması için dört şart aranır: talebenin nüshası hocanın asıl nüshasıyla mukabele edilmiş olmalı, hoca âdil ve zabt sahibi olmalı, izin isteyen ilim erbabı olmalı, yazılı izin sözlü olarak da belirtilmelidir. İcâzetli münâvele, icâzetin en yüksek şeklidir ve sıhhati konusunda ittifak vardır.

İpucu Sınav izleri: "Tahammül yollarından değildir" sorularında "adl" (İhtisas 2010) ve "mücâheze" (İhtisas 2012) şıklar arasında geçti; ikisi de yukarıdaki sekiz yoldan biri değildir. İhtisas 2015 Soru 68: kıraat, icâzet, münâvele ve vicâde arasında aslına uygun rivayet açısından en aşağı derece vicâdedir (cevap D). İhtisas 2024 Soru 55: "Hadisi falancanın el yazısıyla yazılmış buldum" diyen râvi vicâde yolunu kullanmıştır (cevap B). İhtisas 2021 Soru 74: "Kıraat, talebenin yazdığı hadisleri hocasına okumasıdır" doğru; "semâ kaydı, öğrencinin harflerin karışmaması için noktalama yapmasıdır" ise yanlıştır (cevap D). Semâ kaydı, rivayet hakkını belgeleyen kayıttır.

Edâ sîgaları ve sıraları

Edâ sîgalarının kuvvet sırası

Haddesenâ, semi'tü
semâ ile tahdîs; imlâ ile "haddesenâ imlâen" en güçlüsü

Ahberenâ
ilk dönemde semâ; sonra kıraat (arz) yoluyla

Enbeenâ, zekere lenâ
semâ, icâzet ve icâzetli münâvele yoluyla

An
semâ ihtimali taşır; müdellis için sakıncalıdır

Kâle
en alt derece

Sonraki muhaddisler inbâ, an ve ketebe lenâ sîgalarını birbirine eşit kabul etmiştir.

Sîga	Anlamı	Nerede kullanılır?
Haddesenâ	Bize rivayet etti	Hocanın ağzından bizzat duyulan hadis; tek başına duyan "haddesenî" der.

Sîga	Anlamı	Nerede kullanılır?
Ahberenâ	Bize haber verdi	Başta semâ, sonraları hocaya okunan (kıraat) hadis.
Enbeenâ / Nebbeenâ	Enbeenâ: bize haber verdi; nebbeenâ: bize rivayet etti	Semâ, icâzet ve icâzetli münâvele; nebbeenâ daha çok icâzette.
Semi'tü	İşittim	Sahâbîlerin Hz. Peygamber'den bizzat duyduklarını rivayet ederken kullandığı lafız.
Vecedtü	Buldum	El yazısıyla bulunan hadisler (vicâde).

⚠ **Dikkat!** Edâ lafzı tedlîsle yakından ilgilidir. İbnü's-Salâh, vicâde yoluyla bulunan hadislerin vicâdeyi belirtmeyen sîgalarla rivayet edilmesini çirkin bir tedlîs sayar. Müzakere sırasında öğrenilen hadislerin rivayetini câiz görenler, bunların semâ bildiren lafızlarla değil "haddesenâ müzâkereten" gibi daha alt derecedeki sîgalarla aktarılmasını şart koşmuştur. Sika bir müdellisin "semi'tü, haddesenâ" gibi kesin lafızlarla rivayeti kabul edilir; "an" veya "kâle" ile rivayeti ise inkıtâ ihtimali taşır.

Mâna ile rivayet

Hadis lafzıyla mı, mânasıyla mı aktarılır?

Lafzen rivayet görüşü

- Tâvûs b. Keysân, Kâsım b. Muhammed, İbn Sîrîn, İbn Cüreyc, Abdurrahman b. Mehdî, Mâlik b. Enes gibi âlimler hadisin duyulduğu gibi aktarılması gerektiğini söylemiştir.
- Delil: "Sözümü dinleyip iyice anladıktan sonra işittiği gibi ulaştıran kişinin Allah yüzünü ağartsın" hadisi.
- Berâ b. Âzib'in duada "nebiyyike" yerine "resûlike" demesi üzerine Hz. Peygamber'in "Öyle değil, nebiyyike de!" uyarısı.

↔

Mâna ile rivayet görüşü

- Âlimlerin çoğu, mânayı bozmamak şartıyla câiz görmüştür.
- Şart: râvi hadisin lafızlarını ve kastedilen mânayı iyi bilmelidir; bilmeyen duyduğu gibi aktarmalıdır.
- Mâna ile rivayet edince hadisten sonra "ev kemâ kâle" (yahut dediği gibi), "ev nahvehû" (yahut buna benzer) demek uygundur.

Bilgi Tahammül yaşı: Genel kabule göre temyiz yaşına gelen çocuk hadis dinleyebilir; önemli olan dinlediğini anlaması ve kendisine yöneltilen sorulara cevap verebilmesidir. Hasan b. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr ve Nu'mân b. Beşîr gibi sahâbîler bulûğdan önce öğrendiklerini nakletmiştir. Müslüman olmayan biri hadis öğrenebilir; ancak kabul edilebilmesi için rivayeti İslâm'a girdikten sonra yapmalıdır. Cübeyr b. Mut'im Hz. Peygamber'in akşam namazında Tûr sûresini okuduğunu müslüman olmadan önce işitmiş, İslâm'a girdikten sonra rivayet etmiş, rivayeti kabul edilmiştir.

Özet / Kendini Dene

1 Tahammül ve edâ nedir?

cevap Tahammül, hadisi hocadan almak; edâ, onu usulüne uygun olarak başkalarına aktarmaktır.

2 Sekiz tahammül yolunu say.

cevap Semâ, kıraat (arz), icâzet, münâvele, kitâbet (mükâtebe), i'lâm, vasiyet, vicâde.

3 En makbul tahammül yolu hangisidir?

cevap Semâ.

4 İcâzetin dört unsuru?

cevap Mücîz, müstecîz, mücâzün leh, mücâzün bih.

5 Münâvele nedir?

cevap Hocanın kitabını veya sahîfeyi rivayet etmesi için talebeye elden vermesi.

6 Vicâde ve sîgası?

cevap Bir hocanın el yazısıyla yazılmış hadislerin bulunması; "vecedtü bi-hattı fülân" gibi sîgalar kullanılır.

7 Edâ sîgalarının kuvvet sırası?

cevap Semâ ile tahdîs (haddesenâ, semi'tü), ahberenâ, enbeenâ ve zekere lenâ, an, kâle.

8 Mâna ile rivayetin şartı?

cevap Râvi lafızları ve mânayı iyi bilmeli; mâna ile rivayet edince "ev kemâ kâle" gibi bir ifade eklemeli.

Mevzû Hadisler ve Hadis Usûlü Literatürü

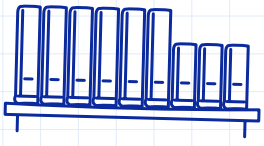

Hadis tenkidinin en ağır konusu, Hz. Peygamber'e ait olmayan sözlerin onun adına söylenmesidir: mevzû (uydurma) hadis. Bu bölümde uydurmanın sebeplerini, uydurmayı tanıma ölçütlerini ve mevzû hadisleri toplayan kitapları görüyoruz. Sonra hadis usûlü literatürünün ana eserlerini ve Kütüb-i Sitte'yi kısa bir haritada topluyoruz.

Mevzû hadis nedir?

Bilgi Mevzû, "Hz. Peygamber'e ait olmayan sözlerin onun ağzından uydurulması"dır. Aynı mânada bâtıl ve masnû da kullanılır; hadis uyduran kimseye vazzâ' denir. İhtisas 2026 Soru 59'da "muhtelak" ve "masnû" tabirleri Hz. Peygamber'e isnat edilen uydurma sözleri ifade eden terimler olarak cevaplandı. Bir sahâbîye veya başkasına isnaden uydurulan söz için "bu falan adına uydurulmuştur" denir; "mevzû" kelimesi doğrudan Resûlullah'a isnad edilen uydurmayı anlatır.

Hadis uydurmanın sebepleri

Başlıca sebepler

Siyasî çekişmeler
DİA'ya göre siyasî fırkalar içinde uydurmayı ilk başlatan Şîa'dır; karşı taraflar ve Emevî–Abbâsî rekabeti de aynı yola başvurmuştur. Hâricîlerin katıldığı kesin bilinmez.

Mezhep ve kelâm tartışmaları
Kaderiyye, Mürcie, Mu'tezile, Müşebbihe gibi akımlar görüşlerini hadisle desteklemek istemiştir.

Kavmiyetçilik ve şehir övgüsü
Arapları, başka milletleri veya belli şehirleri öven ya da yeren rivayetler uydurulmuştur.

Zındıklar
İslâm'ı içten zayıflatmak isteyenler; Abdülkerîm b. Ebü'l-Avcâ yakalanınca helâli haram, haramı helâl göstermek için dört bin hadis uydurduğunu söylemiştir.

Zâhid ve vâizler
Sevap kazandırmak ve korkutmak için uydurma; "faziletli amelde sakınca yok" zannı ve kıssa anlatıcıları (kussâs) etkilidir.

Menfaat ve nüfuz
Makam sahibinin işine dinî dayanak bulmak veya ürün tanıtmak için uydurma; ayva, patlıcan gibi örnekler anılır.

Dikkat! İhtisas 2025 Soru 69'da "Sahih hadisleri desteklemek" hadis uydurma sebepleri arasında yer almayan seçenek olarak cevaplandı (cevap B); şöhret kazanmak, mezhep taassubu ve terğîb–terhîb ise sebeplerdendir. Hz. Peygamber'in hayatında uydurmaya cesaret edilememiştir; çünkü yalanı hemen ortaya çıkar ve "bilerek benim adıma yalan uyduran cehennemdeki yerini hazırlasın" uyarısı vardır.

Uydurmayı tanıma ölçütleri

- Dil kurallarına aykırı veya peygamber sözünde bulunmaması gereken anlamsızlık: "Yeşile ve güzel kadına bakmak görme duyusunu arttırır" gibi.

- Ölçüsüzlük: Yatsıyı kılmayana Allah'ın "Ben senin rabbin değilim" diyeceğini söyleyen söz gibi aşırı korku veya ödül.
- Güvenilir hadis kitaplarında bulunmama.
- Birçok sahâbînin görmesi gereken bir olayı yalnız bir kişinin gördüğünü ileri sürmek.
- Kur'an'a ve sahih sünnete aykırılık: "Zinadan doğan çocuk cennete girmez" sözü gibi.
- Akla, gözleme ve tarihî gerçeklere aykırılık: "Patlıcan her derde devadır" sözü gibi.
- Uyduranın itirafı, tezatlarının yakalanması veya onu tanıyanların haber vermesi.

Biliyor muydun? Muhaddisler uyduranları senet incelemesiyle, tezatlarıyla ve itiraflarıyla ortaya çıkarmıştır. İbn Arrâk, çeşitli hilelerle hadislere zarar vermeye çalışanlardan 1790'ını tespit etmiştir. Bazıları sahâbî olduklarını ve uzun yaşadıklarını ileri sürdüğü için senet de uydurmamıştır (muammerûn); ancak Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'nin ö. 100/718-19 sahâbîlerin son vefat edeni olduğunda görüş birliği bulunduğundan sonraki dönemde sahâbîlik iddia edenlerin yalanını ortaya çıkarmak güç olmamıştır.

Mevzû hadis kitapları

Eser	Müellif	Özelliği
Tezkiretü'l-mevzûât	**İbnü'l-Kayserânî** ö. 507/1113	Senedlerindeki zayıf ve yalancı râvileri eleştirerek 1139 (veya 1113) rivayeti alfabetik sıralar.
el-Mevzûât	**İbnü'l-Cevzî** ö. 597/1201	Büyük ölçüde Cûzekânî'nin ö. 543/1148 eserinden yararlanıp 1850 haberi fıkıh bablarına göre düzenler; bazı hadisleri mevzû saydığı için tenkit edilmiştir.
el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a	**Süyûtî** ö. 911/1505	İbnü'l-Cevzî'nin eserini tenkit etmek üzere yazılmıştır.
Tenzîhü'ş-şerîa	**İbn Arrâk** ö. 963/1556	İbnü'l-Cevzî ile Süyûtî'nin eserlerini ihtisar edip onlarda bulunmayan uydurma rivayetleri ekler.
el-Esrârü'l-merfû'a	**Ali el-Kârî** ö. 1014/1605	Uydurma haberlere dair eserdir; **el-Masnû'** adlı kısa bir kitabı da vardır.
el-Fevâidü'l-mecmû'a	**Şevkânî** ö. 1250/1834	Mevzû hadisler derlemesi.

İpucu Halk arasında yaygın rivayetleri toplayan kitaplar ayrı bir türdür (müştehir hadisler); sahih, zayıf ve uydurma karışık gelir. Başlıca örnekler: Zerkeşî'nin ö. 794/1392 **et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire**'si, Sehâvî'nin ö. 902/1497 1356 rivayetli **el-Makâsıdü'l-hasene**'si, İbn Tolun'un ö. 953/1546 1169 rivayetli **eş-Şezre**'si ve Aclûnî'nin ö. 1162/1749 3281 rivayetli **Keşfü'l-hafâ**'sı. İhtisas 2013 Soru 2'de "halk dilinde meşhur bir rivayetin hadis olup olmadığını araştırmak için ilk bakılması gereken eserlerden biri" sorulmuş (dosyada resmî anahtar yok), şıklar arasında Keşfü'l-hafâ, Tenzîhü'ş-şerîa, el-Leâli'l-masnû'a ve Mesâbîhu's-sünne yer almıştır; yukarıdaki sınıflamaya göre bu tür bir arama için müştehir hadisler kitaplarına, yani Keşfü'l-hafâ gibi eserlere bakılır.

Hadis usûlü literatürü

Usûl kitaplarında basamaklar

IV. (X.) yüzyıl — Râmhürmüzî
ö. 360/971 **el-Muhaddisü'l-fâsıl**: hadis usulüne dair yazıldığı bilinen ilk müstakil eserdir.

V. (XI.) yüzyıl — Hâkim
ö. 405/1014 **Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs**: cerh ve ta'dîli ayrı bölüm olarak ele alır.

V. (XI.) yüzyıl — Hatîb el-Bağdâdî
ö. 463/1071 **el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye**: Râmhürmüzî ile Hâkim'den sonra rivayet ilminde yazılmış en geniş eserdir.

VI. (XII.) yüzyıl — Kâdî İyâz
ö. 544/1149 **el-İlmâ**: tahammül ve rivayet usulleri.

VII. (XIII.) yüzyıl — İbnü's-Salâh
ö. 643/1245 **Ulûmü'l-hadîs** (Mukaddime): Hadis usulü konularını toplayan bu eser üzerinde çoğu şerh ve ihtisar olmak üzere yüzlerce çalışma yapılmış, manzum hale de getirilmiştir.

IX. (XV.) yüzyıl — Irâkî ve İbn Hacer
Irâkî ö. 806/1404 **Fethu'l-muğîs**; İbn Hacer ö. 852/1449 **Nuhbetü'l-fiker** ve şerhi **Nüzhetü'n-nazar**.

X. (XVI.) yüzyıl — Süyûtî
ö. 911/1505 **Tedrîbü'r-râvî**: İbnü's-Salâh ile Nevevî'nin altmış beş başlıkta işlediği usul konularını doksan üç başlığa çıkarmıştır.

Kütüb-i Sitte

Eser	Müellif	Vefat
el-Câmiu's-sahîh	Buhârî	ö. 256/870
el-Câmiu's-sahîh	Müslim	ö. 261/875
es-Sünen	Ebû Dâvûd	ö. 275/889
es-Sünen	İbn Mâce	ö. 273/887

Eser	Müellif	Vefat
el-Câmiu's-sahîh (Sünen-i Tirmizî)	Tirmizî	ö. 279/892
es-Sünen (el-Müctebâ)	Nesâî	ö. 303/915

Bilgi Buhârî ve Müslim'in eserlerine Sahîhayn denir. Bir hadisin Kütüb-i Sitte'de yer aldığı "revâhü'l-cemâa" sözüyle, Buhârî ile Müslim dışındaki dört kitapta yer aldığı ise "revâhü'l-erbaa" sözüyle belirtilir. Kütüb-i Sitte tabirinin ne zaman yerleştiği bilinmez; beş asıl kaynağa (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî) yaygın kanaate göre altıncı olarak İbn Mâce'nin **es-Sünen**'i eklenir; bazı muhaddisler ise altıncı kitap olarak Mâlik'in **el-Muvatta**''ını, bazıları Dârimî'nin **es-Sünen**'ini göstermiştir. Sağlamlık sıralamasında Sahîhayn'dan sonra Nesâî'nin **el-Müctebâ**'sı, ardından Ebû Dâvûd ile Tirmizî'nin eserlerinin geldiği belirtilmiştir. Buhârî, birbirinden hadis alanların en az bir kez görüştüğünün bilinmesini şart koşmuş; Müslim aynı asırda yaşamayı ve görüşme imkânını yeterli saymıştır.

Özet / Kendini Dene

1 Mevzû hadis nedir?

cevap Hz. Peygamber'e ait olmayan sözlerin onun adına uydurulmasıyla ortaya çıkan haber; bâtıl ve masnû da denir.

2 Hadis uyduran kişiye ne denir?

cevap Vazzâ'.

3 Hadis uydurmanın üç sebebi?

cevap Siyasî çekişmeler, mezhep taassubu ve zındıklar; ayrıca zâhid ve vâizlerin sevap uğruna uydurması, menfaat.

4 Uydurmayı tanıma ölçütlerinden üçü?

cevap Dil kurallarına aykırılık, Kur'an ve sahih sünnete aykırılık, akla ve gözleme aykırılık.

5 Mevzû hadisleri toplayan üç eser?

cevap İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzûât'ı, Süyûtî'nin el-Leâli'l-masnû'a'sı, İbn Arrâk'ın Tenzîhü'ş-şerîa'sı.

6 Halk arasında yaygın rivayetler için hangi tür kitaba bakılır?

cevap Müştehir hadisler kitaplarına; örneğin Sehâvî'nin el-Makâsidü'l-hasene'si veya Aclûnî'nin Keşfü'l-hafâ'sı.

7 Hadis usulüne dair yazıldığı bilinen ilk müstakil eser?

cevap Râmhürmüzî'nin ö. 360/971 el-Muhaddisü'l-fâsıl'ı.

8 Kütüb-i Sitte'nin altı müellifi?

cevap Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce.

Defteri bitirdin; şimdi soru çöz!

Tedris Pro

Soru çözerek hazırlan.

Okuduğunu sorularla ve bilgi kartlarıyla pekiştir.

DHBT · MBSTS İhtisas · ÖABT DKAB
Dört sınav, tek uygulama

28.000 soru, 24.500 bilgi kartı
Hepsi uygulamanın içinde

Gerçek sınav formatında deneme
Her sınavın kendi şablonuyla

Bilgi kartlarında aralıklı tekrar
Zorlandığın kart sık, bildiğin seyrek

Android:
Google Play'de "Tedris Pro"
QR kodu telefonunla okut ya da dokun.

Bilgisayardan:
app.tedrispro.com.tr
Aynı hesapla tarayıcıdan çalış.

Daha fazla ücretsiz fasikül: **tedrispro.com.tr/fasikuller**

YouTube · Instagram: **@tedrispro**

Google Play, Google LLC'nin ticari markasıdır. Tedris Pro bağımsız bir hazırlık uygulamasıdır; Diyanet İşleri Başkanlığı, ÖSYM veya Millî Eğitim Bakanlığı ile resmî bağlantısı yoktur.